

“Batı”nın “Doğu”da Bir Şeytan Yaratma Girişimi Olarak İslamofobi ve Anti-İslamizm: Tarihsel Bir Yaklaşım

Kadir CANATAN*

Özet

Bugün Batı dünyasında sıkça konuşulan İslamofobi ve anti-İslamizm, kavramsal ve olgusal olarak yeni gibi görünse de aslında tarihsel temelleri ve uzun bir geçmişi olan bir vakıadır. İslamofobi'nin tarihini, İslam'ın doğduğu ve Hristiyanlıkla temasa geçtiği günlere kadar geri götürebiliriz. Hristiyanlık, ilk önce Yahudilere karşı bir düşmanlık şekli olan antisemitizmi, sonra da anti-İslamizmi yaratmıştır.

Bu çalışmada nasıl olup da Hristiyanlığın İslam'ı şeytanlaştırdığı tarihsel süreç içinde ele alınmaktadır. Gerçekte anti-İslamizm ve İslamofobi, ötekileştirici ve kutuplaştırıcı bir düşüncenin ürünüdür. Hristiyanlık hem kendi tarihsel arkaplanı olarak Museviliği, hem de kendisinden sonra gelen bir din olarak İslamiyet'i kendi karşıtı ve düşmanı ilan etmiştir. Tarihsel ve kültürel arkaplanın incelenmesi, anti-İslamizmin tarihsel ve kültürel bir kurgu olduğunu ve bugün de yeniden üretildiğini açıkça göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Doğu-Batı, İslamofobi, Anti-İslamizm, Şeytanlaştırma.

Islamophobia and anti-Islamism as an Attempt to Create a Demon by the “Western” in the “East”

Abstract

Islamophobia and anti-Islamism, often spoken in the western world today, seem conceptually and factually new, but in fact are a historical fact and a long history. We can take the history of Islamophobia back to the days when Islam was born and encountered with Christianity. Christianity first created anti-Semitism, then anti-Islamism, as a form of hostility against the Jews and Muslims.

In this work is handled how Christianity demonized Islam in the historical process. In fact, anti-Islamism and Islamophobia are products of an otherization and polarizing logic. Christianity has declared the religions it has encountered both before (Judaism) and after (Islam) its opposition and enemy. The examination of historical and cultural backgrounds

* Prof. Dr., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Öğretim Üyesi, kadir.canatan@izu.edu.tr

clearly demonstrates that anti-Islamism is a historical and cultural fiction and that it is reproduced today.

Keywords: East-West, Islamophobia, Anti-Islamism, Demonization

Giriş

Tam bir tarih belirlemek zor olsa da kavram olarak İslamofobi ve anti-İslamizm, Soğuk Savaş’ın bitimine denk düşen günlerde ve akabinde kullanılmaya başlanmıştır. Bu hiç de tesadüf değildir: Batı dünyası, ideolojik rakibi olan Komünist Blok’un dağılmasından sonra, bu eski düşmanın yerine yeni bir düşman ikame etmek ihtiyacı hissetmiş ve Ortadoğu’da meydana gelen bazı gelişmeleri bahane ederek yeni tip bir soğuk savaş sürecini başlatmıştır. Bir başka deyişle “kızıl tehlike”nin yerine “yeşil tehlike”yi ihdas etmiştir.

Aktüel İslamofobi olgusunun ortaya çıkmasında, İran İslam Devrimi başlangıç noktasını oluşturmaktadır. 1979 yılında yayınlanan kitabına İngiliz yazar John Laffin, dikkat çekici bir isim vermiştir: “İslam’ın Tehdidi”.¹ Bu kitap birçok dile çevrilmiş ve anti-İslamist hareketlere esin kaynağı olmuştur. Göç ve göçmenliğe karşı çıkan cılız ırkçı ve yabancı düşmanı politik hareketlerin zayıf olduğu ve henüz Soğuk Savaş’ın sürdüğü bu dönemde anti-İslamizm bir akım haline dönüşmemiştir. Anti-İslamizm’in entelektüel ve politik bir eğilim olmaya başlaması için ikinci kırılma noktası olan Berlin Duvarı’nın yıkılmasına kadar beklemek gerekecektir.

Amerikalı yazar Samuel Huntington’ın “Medeniyetler Kavgası”² (1993) adlı makalesi ve burada önerdiği tez, Amerika ve Batı dünyasında Soğuk Savaş sonrası durumu yansıtması bakımından önemlidir. Bu makale ve burada ifade edilen tez, şüphesiz ki dünyada varolduğu veya varolacağı düşünülen çelişkileri ortaya çıkarması açısından önemli bir rol oynamıştır. Bu dönemde bir yandan içerde gelişen göç ve göçmenlik karşıtı hareketler, diğer yandan da uluslararası değişen dengeler çatışma söylemlerini yaygınlaştırmıştır. Fakat anti-İslamizm ve İslamofobinin esas sorun haline gelmesi; çok-dinli ve çok-kültürlü Batılı toplumlarda Müslüman gruplarla yerleşik toplumlar arasında bir gerilim yaratması, 11 Eylül saldırılarının akabinde olacaktır.

Aktüel İslamofobinin bu üç aşamalı gelişme çizgisi, günümüze kadar literatürde kavramsal olarak belirsiz bırakılan bir noktanın açıklığa çıkarılmasına da fırsat vermektedir. Uluslararası literatürde eş anlamlı olarak kullanılan İslamofobi ve anti-İslamizm kavramları farklı olgulara işaret etmektedir: İlki, sosyolojik bir gerçeklik iken, ikincisi siyasal ve ideolojik bir gerçekliktir. Yakın tarihte ilk önce anti-İslamizm, politik ve entelektüel bir eğilim olarak ortaya çıkmış

¹ The Dagger of Islam, Sphere Books Ltd, Aylesbury, Bucks.

² The Clash of Civilizations?, Foreign Affairs, Yaz 1993, s. 22-49.

ve bu, ikincisinin ortaya çıkmasında bağımsız bir değişken olarak işlev görmüştür. Daha basit bir ifadeyle İslamofobi, önemli oranda anti-İslamizmin ürünüdür. Eğer geçmiş ve günümüz itibarıyla bu gerçek göz ardı edilirse, İslamofobi tam olarak anlaşılamayacaktır.

Bu tespit, İslamofobiyi tek etkenle açıklamaya çalışan bir indirgemecilik olarak görülmemelidir. İslamofobi, görüldüğünden daha karmaşık bir olgudur. Son 20-30 yılın bir olgusu gibi görünen bu olgu, aynı zamanda tarihsel bir derinliğe de sahiptir. Eğer, biraz sonra resmetmeye çalışacağımız tarihsel arka plan olmasaydı, İslamofobi ve bunu da kışkırtan anti-İslamizm bu kadar hızlı yayılmayacaktı. Aslına bakılırsa, İslamofobi ve anti-İslamizm Batı dünyasında tarihsel, toplumsal ve kültürel olarak sürekli bir biçimde yeniden üretilen eski bir refleksin güncelleşmiş halleridir. Eğer İslamofobi, anti-İslamizmin bir ürünü ise, bu iki olgu da tarihsel bir çatışma kategorisi olarak Doğu-Batı kutuplaşmasının yeni bir ifade biçimidir.

Ortaçağ Hıristiyanlığının ve Kilisesinin gözünde İslamiyet, en azından Hıristiyanlığın heretik bir kolu, dahası İsa karşıtı, şeytani bir olgudur. İslam'ı şeytanla özdeşleştiren bu yaklaşım, tüm tarih boyunca hem Müslüman ve Hıristiyan ilişkilerini, hem de Doğu ve Batı ilişkilerini zehirlemiş ve çatışmalı bir hale getirmiştir. Bu yaklaşım, dün Haçlı Seferleri'ne kaynaklık ederken, bugün de 11 Eylül sonrası gelişmelere ideolojik ve politik bir meşruiyet sağlamaktadır. 11 Eylül'ün hemen akabinde Amerikan Devlet Başkanı'nun "Haçlı Seferlerine Gidiyoruz" açıklaması, daha sonra açıklandığı üzere maksadı aşan yanlış bir ifade değil, Batı dünyasındaki insanların bilinçaltını ortaya koyan önemli bir göstergedir.

Şeytan Hakkında Bazı Mülâhazalar

Kur'an'a göre şeytan, insana secde emrine uymadığı için Allah'a isyan etmiş ve bu isyanını bir üstünlük teziyle temellendirmeye ve meşrulaştırmaya çalışmıştır. Söz konusu hikâyeyi Kur'an bir diyalog biçiminde şöyle anlatır:

"Andolsun, sizi yarattık. Sonra size şekil verdik. Sonra da meleklerle, "Âdem için saygı ile eğilin" dedik. İblis'ten başka hepsi saygı ile eğildiler. O, saygı ile eğilenlerden olmadı. Allah, "Sana emrettiğim zaman seni saygı ile eğilmekten ne alıkoydu?" dedi. (O da) "**Ben ondan hayırlıyım. Çünkü beni ateşten yarattın. Onu ise çamurdan yarattın**" dedi. Allah, "Şimdi in aşağı oradan. Çünkü senin orada büyüklük taslamak haddine değil! Hemen çık! Çünkü sen aşağılıklardansın" dedi. Şeytan dedi ki: "(Öyle ise) bana insanların tekrar diriltilecekleri güne kadar süre ver." Allah da, "Sen süre verilenlerdensin" dedi. Şeytan dedi ki: "(Öyle ise) beni azdırmana karşılık, yemin ederim ki, ben de onları saptırmak için senin dosdoğru yolunun üzerinde elbette oturacağım." "Sonra (pusu kurup) onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından ve sollarından sokulacağım ve sen onların çoğunu şükreden (kimse)ler bulamayacaksın." Allah, dedi ki: "Yerilmiş ve kovulmuş olarak

çık oradan. Andolsun, onlardan sana kim uyararsa sizin, hepinizi cehenneme doldururum.” (A’râf, 7:11-18).

Gerek eski Yunan düşüncesinde, gerekse İslam düşüncesinde toprak, hava, su ve ateş varlığın yapı yaşları olarak sayılmıştır. Bu dört unsur, sadece varlığın temel yapı taşları değil, aynı zamanda sembolik dilde farklı anlamları da dile getirir. Sözelimi toprak alçaklığı, alçakgönüllülüğü, adiliği ifade eder. Söz konusu nesnelere anlam vermek masum bir davranış değildir. Şeytan, kendi yaratıldığı ateşe üstünlük, insanın yaratıldığı nesneye aşağılık anlamı yükleyerek kendince bir seçkinlik örneği sergilemiş ve varlıklar arasında bir hiyerarşi kurmuştur. Şeytan, yeryüzünde ontolojik olarak üstünlük iddiasında bulunan ve Allah’ın belirlediği düzenin dışında, varlık kategorileri arasında kendince bir hiyerarşi kuran, yani ilk kez ırkçılık yapan bir varlıktır. Buna rağmen o serbest bırakılmıştır. Çünkü onun bir işlevi bulunmaktadır. Yaratılış, bir diyalektik; yani iyilik ve kötülük karşıtlığı temelinde inşa edilmiştir. İyilik, ancak kötülüğün olduğu bir ortamda anlamlıdır. İnsanın erdemli olması, bu diyalektik olmadan söz konusu olamaz. Gerçek erdemlilik, kötülüğün de bulunduğu bir ortamda iyiliği seçmek ve onu savunmaktır. Ya değilse sadece iyiliğin ya da sadece kötülüğün kendi başına bulunduğu bir dünya sınav dünyası olmayacaktır. Böyle bir hayat olsa olsa zorunluluktan ibaret olacaktır. Seçme imkânının olmadığı bir yerde insanın hayatı anlamsız ve amaçsızdır.

Tektanrı dinlerde şeytan Tanrı’nın karşıtı değildir. Böyle bir inanç, düalist bir Tanrı anlayışına yol açacağı için tevhidi ortadan kaldırır. Şeytan, Tanrı tarafından yaratılmış bir yaratıktır ve ona bir işlev yüklenmiştir. Zıtlık, Tanrı ile Şeytan arasında değil, iyilik ile kötülük arasındadır. Yaratılış düzeni içinde bu kadar işlevsel ve anlamlı olan şeytan ne zaman sorun haline gelmektedir. Bir tanesini demin zikrettik. Eğer o, Tanrı’nın karşıtı ve dengi bir varlık olarak algılanırsa monoteizminden sapma baş gösterir. Diğer sorun ise, onun bir sıfat olarak genelleştirilmesi ve başka varlıkların sıfatı olarak kullanılmasıdır.

Şeytan, İbranice bir kelime olup iftiracı, talip, arabozan, rakip, karşıt ve avare anlamlarına gelmektedir.³ Dilbilimsel açıdan isim değil, sıfat olarak kullanılması dikkat çekicidir. Hıristiyanlar ve Müslümanlar, şeytanı daha çok bir varlık ve bir varlığın ismi olarak telakki ederler. O, kötülüğü temsil eder ve insanları kötülüğe yönlendirir. Daha genel anlamda ise, şeytan kötülüğün temsilini üstlenmiş her şeydir. Bu genel anlamından dolayı şeytan sadece gizil ve olağanüstü bir varlık değil, her yerde ve her zaman karşımıza çıkan farklı türden kötülüklerdir. Burada bir genelleştirme ve şeyleri “şeytanlaştırma” işlemi yapıldığı açıktır. Şeytanlaştırma, şeytana özgü olan iş, eylem ve özelliklerin başka varlıklara

³ Wikipedia, “Satan” maddesi,

<http://www.wikizero.org/index.php?q=aHR0cHM6Ly9ubC53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvU2F0YW4> (27-12-2017). Ayrıca bkz: Derveze, İ. (1989), Kur’an’a Göre Hz. Muhammed’in Hayatı, C. I, Sh. 355, Yöneliş Yayınları, İstanbul.

atfedilmesidir. Atfedilen şey, bir kişi olabileceği gibi bir hayvan ya da nesne de olabilir. Şeytanı sıfat olarak ifade etmek, bu işlemi daha da kolaylaştırmaktadır. Eğer şeytan iftiracı, isyancı ve arabozanlık gibi sıfatlarla ifade ediliyorsa, o zaman bu özelliklere sahip olan herkes şeytan olma riskiyle karşı karşıya kalacaktır.

Bir şeytanlaştırma ideolojisi olarak ırkçılığın ne olduğunu ve nasıl işlediğini anlamak için bu olgunun felsefi öncüllerine yakından bakmak gerekir. Albert Memmi, ırkçı ideolojinin üç önemli postülatı olduğunu saptamıştır.⁴ İlk olarak ırkçılık, yeryüzünde saf ırkların bulunduğunu varsayar. Bu öncül, kutsal metinlerde anlatılan insanın aynı kökenden geldiği şeklindeki çok köklü bir inançla çelişmekle kalmaz, tarih içinde farklı türden ırkların karışımını da göz ardı eder. İkinci olarak ırkçılık, ırklar arasında bir hiyerarşi kurar. Bir başka deyişle bazı ırkların üstün, bazılarının da aşağı statüde olduğunu iddia eder. Bu nokta, tam da ırkçılığın başladığı noktadır. Bu öncül, insanların eşitliğini esas alan geleneksel anlayışla çeliştiği gibi modern eşitlik düşüncesiyle de karşıtlık oluşturur. Buradaki temel yanlış, etnik ve irksal farkların üstünlük ve aşağılık gibi terimler yardımıyla değer yargısına oturtulmasıdır. Gerçekte farklılıkların hiyerarşik bir düzen içinde kurgulanması keyfi bir çabadır. Sözelimi dillerin farklı olması ayrı bir şeydir, bunların bir kısmının üstün bir kısmının aşağı olduğunu iddia etmek ayrı bir şeydir. Farklılıkların üstün ve aşağı biçiminde kategorize edilmesinin hiçbir bilimsel dayanağı yoktur.

İrkçılığın ikinci postülatı ile şeytanın insan karşısında üstünlük iddiası kesişen bir noktadır. Şeytan, insanın arketipi olan toprak ile kendisinin yaratıldığı ateş arasında hiyerarşik bir ilişki kurmuştur. Yani ateşin topraktan üstün olduğunu iddia etmiştir. Oysa bu arketipler farklı türden nesnelere. Birinin diğerine üstünlüğü ya da aşağılığı gibi bir şey söz konusu olamaz. Elma ve armut nasıl farklı meyveler ise ve bunların biri diğerinden üstün veya aşağı değilse, toprak ile ateş de sadece farklı türden nesnelere. Kaldı ki bu nesnelere dini metinlerde mecazi bir anlam ifade etmiş olması da muhtemeldir. İnsanın temel maddesi olan toprak, farklı kültürlerde bedenini adiliğini, faniliğini ve aşağılığı ifade eder. Ancak insan bedenden ibaret değildir. O, ruh bakımından üstün bir varlıktır. Bu anlamda insan zıtların birliğidir; bedeniyle dünyaya aittir, ama ruhuyla öteye aittir. Allah karşısında kul, diğer varlıklar karşısında ise efendidir. Bu pozisyon, Kur'an'ın deyimleriyle, insana en yüksek seviyeye çıkma imkânı tanıdığı gibi en aşağıya düşme imkânı da vermektedir. "Nefse ve onu düzgün bir biçimde şekillendirip ona kötülük duygusunu ve takvasını (kötülükten sakınma yeteneğini) ilham edene andolsun ki, nefsini arındıran kurtuluşa ermiştir. Onu kötülöklere gömüp kirleten kimse de ziyana uğramıştır." (Şems, 91:7-10).

İkinci öncülün mantıksal sonucu, üstün olan ırkın diğerleriyle eşit muameleyi hak etmediği gibi üstün olanın diğerleri üzerinde egemenlik

⁴ Memmi, A. (1983), *Racisme hoezo? : ontmaskering van een onderdrukkingsmechanisme*, Masusa, Nijmegen.

kurmasının doğal olmasıdır. Bu ırkçılığın üçüncü ilkesidir. Demek ki ırkçı bir siyasetin ve iktidarın amacı, düşünsel anlamda soyut bir üstünlük fikri değildir. Bilakis başka halkların üzerinde bir hâkimiyet kurmak ve bunu meşrulaştırmak üzere kullanılan ideolojik bir temel oluşturmaktır. Nitekim modern tarihte ırkçılık kolonyalizm çağında Avrupalı sömürgeciler tarafından işlevsel bir ideoloji olarak kullanılmıştır. Uygarlık götürme iddiasıyla çeşitli kıtalar işgal edilmiş ve halklar üzerinde hegemonya kurulmuştur.

Doğu ve Batı Ayrımı

İslamiyet’in ortaya çıkışına kadar “Doğu” ve “Batı” kavramları negatif yük ve çağrışımlardan uzaktır. Kur’an’ın ifade ettiği gibi “Doğu da, Batı da (tüm yeryüzü) Allah’ındır. Nereye dönerseniz Allah’ın yüzü⁵ işte oradadır. Şüphesiz Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.” (Bakara, 2:115). Fakat “kutuplaştırıcı” düşünce tarzı, bu iki dünyayı birbirine karşıt bir hale getirmiştir. “Bilinmeyen bir şeyi izah etmek için oldukça sık kullanılan yöntem, zıtlılaştırma yöntemidir. Yani bilinen bir kavramın karşıtını bulmaktır. Batı’da İslam, bütün yönleriyle Hıristiyanlığın bir karşıtı olarak tasarılanmaktadır. Sözelimi, Hıristiyanlar barışseverdir, Müslümanlar savaşçıdır; İsa ruhbandı, Muhammed çok evliydi; İncil aslidir, Kur’an kopyedir vs. Bu batıların İslam hakkındaki düşüncesidir. Batılılar, İslam’ı önceki peygamberlerin getirdiği dinlerin bir devamı olarak görmüyorlar. İslam’ı Mekke ve Medine’de başlatıyorlar. Onlara göre İslam, manevi boyutu olmayan maddeci bir dindir: Fetih ve dine zorla sokmanın adıdır. Bu şekilde batılılar, İslam’ı ve Müslümanları savunma pozisyonuna itmekte ve Hıristiyanlarla sonuna kadar ayrıntılarda bir çekişmeyi sürdürmek istemektedir.”⁶

Pekiye Doğu ve Batı, İslam ve Hıristiyanlık arasındaki bu kutuplaşma ne zaman başlamış ve nasıl gelişmiştir?

Tarihsel olarak İslam, Hıristiyanlıktan yaklaşık 600 sene sonra ortaya çıkmış ve çok hızlı bir biçimde yayılmıştır. Hıristiyan teolog ve bilim adamları, hem İslam’ın yeni bir din olarak ortaya çıkışını hem de bu hızlı yayılışını izah etmekte zorlanmışlardır. İslam’ın yeni bir din olarak doğuşunu teolojik olarak izah etmenin zorluklarından en önemlisi, Hıristiyanlığın bazı merkezi inançlarıyla çelişik görülmesidir. “Bu merkezi inanç değerlerinden biri İsa’nın yaşamı, ölümü ve yeniden doğuşuyla Tanrı’nın insanlığa vahyinin tamamlanmış olması fikridir. Bu şüphesiz ki beraberinde yeni bir peygamberin gelişinin nasıl mümkün olacağı sorununu beraberinde getirmiştir. Bu soruya bazı Hıristiyan teologlar, İslam gibi yeni bir dinin doğuşunu şeytanın işi şeklinde cevaplandırmışlardır. Tanrı, salt Hıristiyanları

⁵ “Allah’ın yüzü” ifadesi, mecazî bir anlatım olup, burada “Allah’ın rahmeti, rızası ve nimeti” demektir. Kul, tümüyle Allah’a ait olan yeryüzünün neresinde ve hangi cihetinde, ne tür bir taat ve işe girişse, Allah’ın lütuf ve rahmetini orada bulur.

⁶ Van Bommel, A. (2005), “Müslüman Doğu” ile “Hıristiyan Batı”nın Birbirleri Hakkındaki İmajları, Sh. 264, Beyan Yayınları, İstanbul.

denemek ve isyankârlıklarından dolayı cezalandırmak amacıyla şeytanın İslam'ı ortaya çıkarmasına müsaade etmiştir. İslam peygamberi Muhammed sahte bir peygamberdir; şeytanın bir aracıdır; ortaya koyduğu vahiyleri kendisi uydurmuş, vicdansız, güç düşkününü bir sahtekârdır; İsa karşıtlığının (*Antichrist*) bir öncüsüdür. İslam, başka bir deyişle şeytani bir karaktere sahiptir.”⁷

İsa karşıtlığı olarak çevrilen “Antichrist” kavramı, İncil’de geçen bir sözcüktür. Yuhanna’nın 1. ve 2. mektuplarında geçen bu ifade, tarih boyunca kimi insanları nitelenecek üzere kullanılmıştır. Yunanca’da “anti” kelimesi, karşıt anlamına gelebileceği gibi “yerine geçen” anlamında da kullanılmaktadır. Bu anlamda Antichrist, dünyanın son saatlerinde ortaya çıkacak ve İsa Mesihî yalanlayacak ve onun yerine geçmek isteyen bir kişidir (Yuhanna, 1. Mektup, Bab 2:18-23). Bu figür tam da İslam literatüründe geçen “Deccal”in kendisidir.⁸ Tarih boyunca Deccal’in kim olduğuna dair hem Hıristiyan dünyasında hem de İslam dünyasında spekülasyonlar yapılmıştır. Birçok tarihi kişilik Deccal olarak etiketlenmiştir. Roma kralı Nero, Roma’daki papalar (bazı Protestanlara göre), kilise ıslahatçısı Marten Luther (bazı Katoliklere göre), Napolyon ve Hitler bunlara örnek olarak verilebilir. Rum-Katolik Kilisesi, dünyanın sonuna doğru son bir kez deneme olacağını ve bu denemeden pek çok dindarın küfre düşeceğini beklemektedir. En kötü dinsel sapma teorisi, Hıristiyan teolojisine göre Deccal inancısıdır, çünkü insan burada Tanrı yerine kendisini yüceltecek ve kutsayacaktır.

İslam’ın erken bir döneminde Hz. Muhammed’in Hıristiyan teologlar tarafından Deccal’in öncüsü olarak nitelenmesi, bu silahın sadece dünyevi iktidarı elinde tutan ve Hıristiyanlara inançlarından dolayı baskı yapan politik liderlere değil, Hıristiyanlığın rakibi olabilecek dini liderlere karşı ideolojik bir silah olarak da kullanılmış olduğunu göstermektedir. Bu, dini metinlerin yorumlanmasında dikkate alınması gereken çok önemli bir noktadır. Çoğu kişinin zannettiğinin zıddına din yorumcuları, asla kendi dönemlerinin siyasal ve toplumsal gelişmelerinden bağımsız olamamaktadırlar. Bilakis onlar, dini metinleri tarihsel-toplumsal ve kültürel bir bağlam içinde okumakta ve yorumlamaktadırlar. Bu sadece Hıristiyanlık için değil, aynen İslam için de, başka dinler için de geçerli bir durumdur. Eğer Hıristiyan teologlar dini metinlere sadakatle bağlı kalıp yorumlarını metin-merkezli yapmış olsalardı, Yuhanna’nın 1. Mektubunda dile getirildiği üzere Mesih muhaliflerinin “Bizden çıktılar, ama bizden değildirler” ifadesi üzerinde iyice düşünürler ve Deccal’in başka bir toplumdan değil, kendi içlerinden çıkacağını bilirlerdi. Öte taraftan İncil, bize Deccal’i çoğul olarak bildirmektedir; anlaşılan o ki dünyanın sonuna doğru birçok deccal çıkacaktır.

⁷ Van Koningsveld, P. S. (1993), Sprekend Over de İslam en de Modern Tijd, Sh. 12-13, Prometheus&Teleac, Amsterdam.

⁸ Nitekim bu benzerlikten dolayı Alman filozof Friedrich Nietzsche’nin “Antichrist” adlı kitabı Türkçeye “Deccal” olarak çevrilmiştir.

İslam’ın ortaya çıkışını ve hızla dünyaya yayılışını açıklamakta zorluk çeken Hıristiyan teologlar ve başka bilim adamları, İslamolog P. S. Van Koningsveld’in yazdığına göre bir de komplo teorisi geliştirmişlerdir. Bu teoriye göre Kur’an metinleri ile Tevrat ve İncil metinleri arasında benzerliklerin bulunması boşuna değildir. Çünkü Muhammed’in gizli bir hocası olmuş ve Muhammed dini bilgilerini ondan almıştır. Bu kişi, uygunsuz davranışlarından dolayı dini görevinden uzaklaştırılan Hıristiyan bir din adamından başkası değildir. Bu ruhani, Kilise’den intikam almak için Arap yarımadasına gitmiş ve orada Muhammed’i sahte bir peygamber olarak yetiştirmiştir. Bu durumda İslam, Hıristiyanlığı içinden çökertmek üzere hazırlanmış bir komplodan başka bir şey değildir. Kısacası İslam, Hıristiyanlığın gayri meşru çocuğudur.⁹

İslam’ın ortaya çıkışını ve Hz. Muhammed’in yeni bir peygamber olarak kendisini ilan etmesini anlamadaki güçlük, kelimelere de yansımıştır. Hıristiyanlık dünyası “Peygamber” ve “elçi” sıfatını Hz. Muhammed için nadiren kullanılır. Daha çok çölden gelen “barbarlar” şeklinde nitelenen Araplar, İsmail’in ve Hacer’in soyundan gelenler anlamında “Hacer’in Oğulları” ve “İsmail’in Oğulları” diye isimlendirilirler. Hakimiyetlerinin yalnızca dünyevi hakimiyet anlamında anlaşıldığının bir göstergesi olarak Süryani yazarlar, halifelere ve Hz. Muhammed’in kendisine “krallar” olarak gönderme yaparlar; Muhammed, Arap krallarının ilkidir.... Ortaçağ Latin Hıristiyan yazarları için “İslam” ve “Müslüman” kelimeleri, birkaç istisna dışında hemen hemen bilinmeyen kelimelerdir. Onlar da doğudaki dindaşlarının yaptıkları gibi Müslümanları ifade etmek için Araplar, Türkler, Morlar, Sarazenler şeklindeki etnik çağrışımlara sahip terimleri kullanmaktaydılar.¹⁰

Neredeyse yakın zamanlara kadar “Müslüman” ve “İslam” terimlerini kullanmama konusunda bir direniş sürüp-gelmiştir. Altmışlı yıllardan itibaren Akdeniz çevresindeki Müslüman ülkelerden (Türkiye, Fas gibi) Avrupa’ya göç eden konuk işçiler için “Muhammedan”, onların dini için ise “Muhammedanizm” kavramını kullanmışlardır. Bu kavram, İslam’ın Hz. Muhammed tarafından kurulan bir din olarak algılandığını göstermekle kalmaz, Müslümanları da onun takipçileri olarak ifade eder. Oysa Müslümanlar için Hz. Muhammed, Tanrı tarafından görevlendirilen ve İslam’ı tebliğ eden bir elçidir. O, kendi kafasına göre bir din kurmamıştır. Aslında bu ifadeler Müslümanlardan ziyade Hıristiyanların düşüncesini yansıtmaktadır. Bu yaklaşım etnosantrik bir bakış açısının ürünüdür. Hıristiyanlıkta Hz. İsa merkezi bir figür olduğu için, onlar İslam’da da Hz. Muhammed’in merkezi bir figür olduğunu sanmışlardır. Oysa Hz. Muhammed’in tebliğini üstlendiği İslam’da, Tanrı merkezde olup Muhammed sadece O’nun elçisidir. Nitekim bu husus İslam’ın amentüsünde açıkça ifade edilmiştir.¹¹

⁹ Van Koningsveld, P. S. (1993), Sprekend Over de İslam en de Modern Tijd, Sh. 13-24, Prometheus&Teleac, Amsterdam.

¹⁰ Aydın, Fuat (2011), Batı İslam Algısının Arkeolojisi, Sh. 19-20-24, EskiYeni Yayınları, Ankara.

¹¹ İslam’ın amentüsü, “Şahitlik ederim ki Allah’tan başka Tanrı yoktur ve Muhammed, Allah’ın elçisidir” şeklinde ifade edilir.

Daha sonraki tarihi seyri izlediğimizde, eski Yunanlılarda geçerli olan uygar ile barbar arasındaki ayrım, Doğu ve Batı merkezli olarak yeniden tanımlanmış ve bu kez Batı “uygar”, Doğu ise “barbar” olarak tanımlanmaya başlamıştır. İslam ile Hıristiyanlık arasındaki tarihsel rekabet, bu iki dünya arasındaki ilişkiyi çatışmalı bir hale getirmekle kalmamış, aynı zamanda kutupsal bir düşünce tarzının da gelişmesine zemin hazırlamıştır. “Platon ve Aristoteles kadar Hıristiyan din bilimcileri de, doğal dünyadaki sonsuz farklılıklardan duydukları çok daha büyük zevk ile ahlaki monizme bağlılığı birleştirdiler. Tanrı kolaylıkla tekdüze bir evren yaratabilirdi. Bunu yapmamış olması farklılığa ne kadar önem verdiğini göstermektedir. Augustine, Tanrı’nın neden her şeyi benzer yaratmadığını sormuş ve “her şey benzer olsaydı hiçbir şey olmazdı” diye cevap vermiştir.... Dünyadaki her türün eşsiz bir doğası, evrende farklı bir yeri vardır ve dünyadaki kusursuzluk ve uyuma kendilerine özgü mükemmellik durumuna ulaşarak katkıda bulunurlar.”¹² Aquinas, bu tezi daha da geliştirmiş ve evrene mükemmelliğin hâkim olduğunu söylemiştir. Evrendeki mükemmellik, her biri “kendi ölçüsüne göre” Tanrı’nın suretini yansıtan “şeylerin düzenli çeşitliliğinden” kaynaklanıyordu.

Evrendeki çeşitlilik ve farklılık konusunda düşünce üreten Hıristiyanlığın bu iki önemli düşünürü, gelin görün ki Hıristiyanlık dışındaki dinler ve gruplar için acımasız bir eleştiri ve hoşgörüsüzlüğün temsilcisi olmuşlardır. İlkçağ ile Ortaçağın sınırında duran Augustinus (354-430) Kilise babalarının en büyüğü olup, Hıristiyan olduktan sonra tüm hayatını Kilise’ye vakfetmiş ve Kuzey Afrika’da piskopos olarak ölmüştür. İslam’ın ortaya çıkmasından önce yaşayan bu düşünür, Hıristiyanlığı tek gerçek din, Katolik kilisesini de bu dinin tek yetkili sözcüsü görmüş ve kiliseden başka bir kurtuluş yolu olmadığını söylemiştir. Yaşadığı dönemde dört büyük sapkınlık olarak gördüğü Manikeizm, Donatizm, Pelagianizm ve Aryanizm ile savaşmakla kalmamış, Yahudileri şer bir güç olarak tasvir etmiştir. “Agustin için Musevi kanunu ve tüm Yahudi tarihi yalnızca Hıristiyanlığa hazırlık olarak önem taşıyordu. Musa ve Eski Ahit’teki diğer peygamberler Kanunun çok yetersiz olduğunu ve İsa şeklinde gelecek asıl gerçeğin yalnızca bir gölgesinden ibaret olduğunu biliyorlardı. Bu yüzden Musa’nın asıl mirasçıları Hıristiyanlardı ve Hıristiyanlığı seçmeyen Yahudiler dinden dönmekle suçluydular. Augustine, İbrani metinleri Musa’nın Kanunu’nun Mesih’in gelişiyle feshedileceğini ve geçerlilik süresinin sınırlı olduğunu belirtiyordu. Onun emirlerine uymaya devam eden Yahudiler ruhsal açıdan kör, inatçı, “dünyevi” ve putperesttiler. O kadar yozlaşmışlardı ki, İsa’nın kendilerine sunduğu kurtuluşu geri çevirmekle kalmamış onu reddedip çarına gerdirerek Şeytana alet olmuşlardı.”¹³

Augustinus, donatistlere karşı yürütülen kovuşturmayı meşrulaştırmak için kilisenin sevgiden kaynaklanan bir sebeple kovuşturma yaptığını iddia etmiş ve bu

¹² Parekh, Bhikhu (2002), Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek, Kültürel Çeşitlilik ve Siyasi Teori, Sh. 30-31, Phoenix Yayınları, Ankara.

¹³ Parekh, Bhikhu (2002), Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek, Kültürel Çeşitlilik ve Siyasi Teori, Sh. 35, Phoenix Yayınları, Ankara.

iddiasını Luca İncil’inde yer alan bir hikâyeye dayandırmıştır. Bu hikâyeye göre zengin bir adam büyük bir akşam yemeği hazırlar ve şehirdekilere ziyaret vermek ister. Fakat şehrin zenginleri birer bahane göstererek bu yemeğe katılmak istemezler. Bunun üzerine ev sahibi kâhyaya der ki, şehrin meydanlarına ve sokaklarına git, ne kadar yoksul ve özürlü varsa topla getir. Hizmetçi bunu yaptıktan sonra efendisine sofrada hala yer bulunduğunu söyler. Bunun üzerine ev sahibi, “Yollara ve çitlerin boyuna çık, bulduklarını içeri girmeye zorla da evim dolsun.” (14:23). Bu hikâye sembolik bir dille anlatılmış olup, zorla içeriye almaya, yani zorla hidayete bir kanıt olarak kullanılmıştır. Hikâyede ev sahibi, Tanrı’yu; kâhya, elçiyi; yemek, göksel mesajı ve hidayeti, davetliler ise mesaja muhatap olanları dile getirmektedir.

Augustinus, “Tanrı Devleti” (De Civitate Dei) adlı kitabında sadece Hıristiyanlığı savunmamıştır, burada aynı zamanda bir tarih felsefesi ortaya atmıştır. Buna göre insanlık tarihi iki ruhsal akım arasındaki amansız bir savaş tarihi olarak resmedilmiştir. Bir tarafta Tanrı’nın şehri, diğer tarafta ise düşmüş insanların yaşadığı dünya şehri bulunmaktadır. Bu kitapta sergilenen düalist fikirler onun neden bir süre maniheizmin doğulu mezhebine girdiğine de ışık tutmaktadır. Bu inanışa göre de ışık ile karanlık arasında ezeli bir mücadele söz konusudur. Işığın temsilcisi Tanrı ve onun iyilik fikri, karanlığı ise Şeytan ve kötülük fikri temsil etmektedir.

Augustinus, iyilik ve kötülük, Tanrı ve Şeytan konusunda ne kadar düalist ise devlet ve din konusunda da o kadar monist bir görüş sahibidir. Onun görüşleri Kral Büyük Konstantin’in kiliseyi ayrıcalıklı ilan etmesine ve M. 380 yılında Kral 1. Theodosius’un Hıristiyanlığı devlet dini haline getirmesinde etkili olmuştur. Bundan böyle kiliseye üyeliğinin kaybı, vatandaşlık haklarının da yitirilmesi anlamına geliyordu. Teokratik devlet yapısı içinde kâfirler ve Yahudiler kaçınılmaz bir biçimde ikinci sınıf vatandaş haline gelmişler, Hıristiyan ‘sahte öğretmenler’ ise dayak cezasına maruz kalmışlardır. Siyaset ve din birliğinden oluşan sosyal monizm din politikasında toleransı dışlıyordu.¹⁴

Ortaçağda Hıristiyanlığın en yetkin düşünürü olan Akinolu Thomas (1225-1274), Augustinus’un izinden giderek “Tek gerçek din, Hıristiyanlıktır; Tek yetkili kurum Kilisedir; Kilisenin dışında kurtuluş yoktur” tezini savunmaya devam etmiş ve Yahudiler karşısında da farklı bir tutum ortaya koymamıştır. Şüphesiz ki Thomas, İslam karşısında da etkili bir şekilde görüş bildirmiş ilk kişilerden biridir. “*Summa Contra Gentiles* adlı eseri, İspanya’daki misyonerlere Hıristiyan olmayanlarla yaptıkları tartışmalarda rehberlik eden, dinbilimsel bir el kitabıdır. Kitap Hıristiyan olmayanlara bu dini kabul ettirmek için yazıldığından ve bu konuda İncil’den alınan savların bir yardımı olmadığından, Aquinas çalışmayı tarafsız olduğunu iddia ettiği felsefi öncüllere dayandırıyordu. Elbette öncüller tarafsız değildi ve Hıristiyan inancının doğru olduğunu büyük ölçüde peşinen kabul ediyordu. Aquinas, İslam ile

¹⁴ Hoogerwerf, Andries (2002), *Wij en Zij, Intolerantie en verdraagzaamheid in 21 eeuwen*, Damon, Sh. 56, Budel.

diyaloğa girmek bir yana, onu anlamakla bile pek ilgilenmiyordu. Onun asıl amacı, İslam'ın sahte ve ahlaksız bir din olduğunu göstermekti."¹⁵

Ortaçağ boyunca Katolik kilisesi ve din adamları, İslam'la kavgalarını hem pratik anlamda Haçlı Savaşları yoluyla hem de teolojik (ideolojik) saldırılar yoluyla sürdürmüşlerdir. Ama Haçlı Seferleri Müslümanları daha yakından tanıma fırsatı da sağlamıştır. "Avrupalılar arasında İslam'ı bir din olarak ilmi bir şekilde tetkik etme arzusu ve arzusunun zamanla aleni bir şekilde artması, Haçlı Seferleri sırasında meydana geldi. Daha evvel İslam hakkında, kısmen Bizans kaynakları, kısmen de İspanya'daki Müslümanlarla Hıristiyanlar arasındaki münasebetler sebebiyle şüphesiz bir şeyler biliyorlardı. Ancak bu bilinenler, içinden çıkılmaz surette hatalarla dolu idi. Müslümanları, Muhammed'e ibadet eden putperestler olarak telakki ediyorlardı. Yahut Peygambere sihirbazlık isnad ediyorlardı. Muhammed'in adından bozularak meydana getirilen İngilizce'deki Mahound kelimesinden de anlaşılacağı gibi, bizzat Ona şeytan diyorlardı. İslam dininin, fuhşa ve gayri meşru cinsi münasebetlere müsaade ettiğine inanıyorlardı."¹⁶ Fakat Ortaçağ'daki çatışmalı ilişkiler ve bunun yarattığı gerilimler dolayısıyla Hıristiyan bilim adamları hiçbir zaman İslam'ı kendi kaynaklarını dikkate alarak ve aslına uygun olarak ortaya koyamamışlardır.

İslam hakkında tüm Ortaçağ boyunca etkili olan ve hatta bazı bakımlardan günümüzü de önemli ölçüde etkileyen görüşleri bu dönemde geliştirmişlerdir. Watt'ın ortaya koyduğu üzere Ortaçağ Hıristiyanlığının İslam algısı şu dört iddia tarafından belirlenmiştir.¹⁷

- 1) İslam dini batıl ve hakikatin zıddıdır.
- 2) İslam, şiddet ve kılıç dinidir.
- 3) İslam, nefse düşkünlüğü öğretir.
- 4) Muhammed, İsa'nın karşıtıdır.

İlk nokta, Hıristiyanlığın kendisi hakkında üretilmiş olan görüşle uyumlu bir iddiadır. Yukarıda ifade edildiği üzere Hıristiyanlık kendini tek gerçek din, Kiliseyi tek yetkili gördüğü ve Kilise dışında kurtuluşu mümkün görmediği için kaçınılmaz bir şekilde İslam da dâhil olmak üzere bütün dinler ve dini kurumlar batıl ve hakikat dışı olmak zorundaydılar. İkinci nokta, hem İslam'ın neden hızlı yayıldığı sorusuna bir cevaptır, hem de Haçlı Seferleri'ni meşrulaştırmak için ileri sürülmüş bir gerekçedir. Oysa birçok sosyalbilimcinin söylediği üzere bu Hıristiyanlığın kendi yaptıklarını İslam'a (ya da ötekine) projekte etmesinden başka bir şey değildir.

¹⁵ Parekh, Bhikhu (2002), Çokkültürlüğü Yeniden Düşünmek, Kültürel Çeşitlilik ve Siyasi Teori, Sh. 35, Phoenix Yayınları, Ankara.

¹⁶ Watt, Montgomery (1989), İslam Avrupa'da, Sh. 28-29, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul.

¹⁷ Watt, Montgomery (1989), İslam Avrupa'da, Sh. 28-29, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul.

Dolayısıyla bu iddia İslam hakkında bir şey söylemekten ziyade, Hıristiyan Katolik Kilisesi hakkında bir fikir vermektedir.

Üçüncü nokta, tıpkı ikincisinde olduğu gibi Hıristiyanlık inancının cinsellik ve evlilik konusundaki perspektifleriyle yakından ilişkilidir. Hıristiyanların bu konuda ortaya koydukları tek veri, İslam’ın dört kadınla evliliği kabul etmesi ve Hz. Muhammed’in birden fazla evlilik yapmış olmasıdır. İslam’da çokevlilik konusu çok tartışılmış bir konudur: İslam, çokevliliği getirmiş bir din değildir; tek yaptığı şey sınırsızca yapılan çokevliliği dörtle sınırlamış olması ve çokevlilik durumunda eşler arasında adaleti emretmiş olmasıdır. Nisa Suresi’nde ortaya konulduğu üzere İslam’da esas öngörülen tek evlilik kuralıdır. Çokevlilik, savaş ya da benzer durumlar nedeniyle yetim kalan kız çocuklarına Müslümanların sahip çıkması ve onlarla, gerekirse çok evlilik yapmalarıdır. Sosyal güvencenin ve refah devletinin olmadığı bir dönemde evlilik bir güvence anlamına da gelmekteydi. Öte taraftan Hz. Muhammed’in çok evlenmiş olması, onun nefesine düşkünlüğünden değil, sosyal ve politik nedenlerle evlilik yapmış olmasından kaynaklanmaktadır. Tarihsel olayları bugünün perspektifinden anlamak isteyen anakronik yaklaşımlardan uzaklaşmadıkça, bu meseleleri anlamak neredeyse imkânsız görünmektedir. Fakat daha önemli bir husus, bu dönemde Hıristiyanlığın cinsellik konusuna yaklaşımındaki çarpıklıktır. Ortaçağ Hıristiyanlığına göre cinsellik zorunlu bir günahdır, evlilik salt çocuk dünyaya getirmek ve nesli devam ettirmek içindir. Boşanmak ise bir tabudur. Din adamları, bekâr kalmayı büyük bir erdem olarak karşılamalı ve evlenmemelidir. Cinsellik konusuna böyle katı ve negatif yaklaşan bir zihniyetin İslam’ın olumlu ve hoşgörülü tavrını anlaması elbette imkânsızdır. Burada da etnosantrik yaklaşım kendini açığa vermektedir.

Son nokta, İslam düşmanlığının yaratılmasında daha önemli bir noktadır. Burada, “İsa aleyhtarlığı”ndan maksat onun bir “Deccal” şeklinde resmedilmesidir. Bu, Ortaçağ dini toplumlarında en etkili silahtır, öteki iddia ve suçlamalar bunun sonuçları olarak görülmelidir. Deccal etiketinin İslam ve Muhammed’e atfedilmesi, onu doğrudan doğruya Hıristiyan Batı’nın karşı kutbu ve düşmanı kılmaktadır. Bu şekilde yaratılan Doğu ve Batı kutuplaşması, İyilik ve Kötülük arasındaki kavgaın mekânsal olarak somutlaştırılmasıdır. Bundan böyle Kur’an’ın söylediği “Doğu da, Batı da (tüm yeryüzü) Allah’ındır. Nereye dönerseniz Allah’ın yüzü işte oradadır. Şüphesiz Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.” (Bakara, 2:115) ayetinin ifade ettiği gerçek ters yüz edilmiştir. Bu anlamda Hıristiyanlığın ortaya çıkmasından sonraki tarih, daha önce içi pozitif ve en azından nötr olan Doğu-Batı kavramlarının içinin negatifleştirilmesinin ve kurmaca bir Doğu-Batı karşıtlığının yaratılması tarihidir.

Doğu ve Batı Hıristiyanlığının İslam algısını karşılaştıran bir çalışmada ortak unsurların çok fazla olduğu gösterilmiştir.¹⁸ Bu, Batı Hıristiyanlığının Doğulu kaynaklara dayandığını da göstermektedir. Çünkü yakın temas içinde olan Doğu

¹⁸ Aydın, Fuat (2011), Batı İslam Algısının Arkeolojisi, Sh. 41-54, EskiYeni Yayınları, Ankara.

Hıristiyanları İslamı kendilerine bir rakip olarak görmüşler ve İslam'ın hızlı yayılışı karşısında şaşkına dönmüşlerdir. Özellikle şu noktalarda bir ortak algı olduğu görülmektedir:

- 1) Muhammed, Mesih'in karşıtıdır (yani Deccaldır);
- 2) İslam, putperest bir dindir;
- 3) Muhammed bir peygamber değildir, çünkü mucize göstermemiştir;
- 4) İslam kılıçla yayılan bir dindir;
- 5) Kur'an ilahi olmayıp, Muhammed'in başkalarının yardımıyla yazdığı bir kitaptır;
- 6) Muhammed şehvet düşkünü biridir ve İslam cinselliğin öne çıktığı bir cennet anlayışına sahiptir.

Bu kalıp yargıların Hıristiyanlar arasındaki etkisi, Müslümanlara karşı nefret ve İslam düşmanlığı şeklinde iken, Müslümanlarda da aşırı bir savunma edebiyatının gelişmesine yol açmıştır. İkinci noktayla ilgili bir örnek vermek gerekirse, Kur'an geçmişte pek çok kavme peygamberlerin mucizelerle gelmesine rağmen bunun pek fazla fayda vermediği, çünkü bu onların sihirbaz ve büyücü şeklinde damgalanmasına da sebep olduğunu anlatır. Böyle olduğu halde Hz. Muhammed'in mucizelerinin yokluğu meselesinde Müslümanlar onu başka peygamberlerle yarıştıracasına ona mucizeler yakıştırmaya yönelmişlerdir. Bunun tipik örneklerinden biri Suyuti'nin (1445-1505) "Olağanüstü Yönleriyle Peygamberimiz" adlı eseridir.¹⁹ Bu eserinde yazar, çok ileri giderek Hz. Muhammed'in tüm organlarında bir mucize saklı olduğunu ispat etmeye çalışmıştır.

Hıristiyanlarla Müslümanlar arasındaki ilişki, Ortaçağda sadece askeri bir ilişki değildi. Haçlı seferleriyle birlikte ticaret ve kültür alanlarında da alışverişler başladı. Bu şekilde Latin Katolik dünyası, İslam dünyası ve kültürüyle yoğun bir ilişkiye girdi. Müslümanlardan elde edilen yerlere Avrupalı bilginler gitmeye ve orada İslam bilimlerini Arapça bilen Hıristiyanlar ve Yahudiler yoluyla öğrenmeye başladılar. Bu alışveriş bir anlamda eski Yunan mirasını keşfetmek anlamına geliyordu. Arapça'dan çevrilen metinler çoğu kez tıp, matematik, astronomi ve felsefe gibi pratik kullanım değeri yüksek olan bilimlerdi. Bu kültürel etkileşim Avrupa'da "Onikinci Yüzyıl Rönesansı"na yol açmıştır.

Onbeşinci yüzyılın ortalarından itibaren bildiri ve kitaplarda Türkler hakkında haber ve hikâyeler yazılmaya başlanmıştır. Osmanlılar ve Türkler hakkında yazılan literatüre "Turcica" adı veriliyor ve bu eserler Türklerle en fazla ilişkisi olan Avusturya, Almanya, İtalya ve Fransa gibi ülkelerde yayınlanıyordu. Osmanlının siyasi ve askeri gücü Avrupa'da ilerledikçe olumsuz haberler ve

¹⁹ İzyayıcılık-Gerçek Hayat, İstanbul 2003.

bilgiler de gittikçe genişleyerek yayılıyordu. Özellikle İstanbul'un fethinden sonra Türk kelimesi, korku ve nefret çağrışımı yapıyordu. Üstelik Avrupa'da "Türk" ve "İslam" kavramları sürekli olarak özdeş ve birbiriyle yer değiştirebilir bir şekilde kullanılıyordu. Avrupa Hıristiyanlık dünyası bir taraftan Türkler hakkında negatif bir imaj yayarak halkı harekete geçirebiliyor, diğer taraftan da Roma kilisesinin hükümlerini altında bütün Hıristiyanları birleştirmeyi amaçlıyordu.²⁰

Kilise tarafından yazılan bildiri ve kitaplarda Türkler, Hıristiyanların baş düşmanı olarak gösteriliyor ve Osmanlı sultanları İsa aleyhtarı (Deccal) olarak damgalanıyordu. Bütün bu yayınlarda merkezi tema Türklerin barbarlığı idi. Türkler, suçsuz Hıristiyanları vahşice öldüren, etrafı yakıp yıkan ve eline değerli ne geçerse onu çalan kimselerdi. Bu tür propagandaya dayalı haber işleme tarzı, elbette realiteden kopuktu. Gerçekte acımasız olan savaş ve savaşın koşullarıydı. Zira bu koşullarda Hıristiyanlar da acımasızca davranıyorlardı.

Onaltıncı ve Onyedinci yüzyılda gerçekleşen Reformlar ve Aydınlanma Çağ'ında Batıdaki İslam imajı, bazı önemli klasik öğeleri yeni döneme taşıırken, kısmi değişimleri de beraberinde getirdi. Düşman imajı İspanya'da artarak devam etti. Zira burada engizisyon dolayısıyla Müslümanlar ve Yahudiler inançlarından dolayı kovuşturuluyor, işkencelere maruz kalıyorlardı. Neticede Müslümanlar 1609 yılında Kuzey Afrika'ya sürülmüşlerdir. Bu yüzyıllardaki Türk imajı da son derece olumsuzdu. Türkler hakkındaki bilgiler, geleneksel Hıristiyan önyargılar temeline dayanıyordu. Bugün bile Avrupa'da "Türk" kelimesi hala birilerini azarlamak ve kötülemek için kullanıyorsa, bu söz konusu dönemin bir armağanıdır.

Onyedinci yüzyıla damgasını vuran Reformlar ve Aydınlanma Çağ'ında, aydınların da İslam imajı pek net değildi. Bu dönemde etkili olan yazarlardan Hollandalı bir teolog ve hukukçu olan Hugo de Groot, hapiste kaldığı yıllarda yazdığı bir kitapta, bir taraftan Hıristiyanların birleşmesini savunurken, diğer taraftan da kâfirler, Yahudiler ve Müslümanlara karşı keskin eleştiriler yapıyordu. İslam hakkındaki kullandığı kaynaklar, eski ortaçağ kaynakları olduğu için doğal olarak eski imaja ait unsurları muhafaza ediyordu. Hollanda kökenli bir başka kişi, Profesör Adriaan Reland, kalvenist biri olarak İslam'ın bilimsel bir şekilde incelenmesi gerektiğini açıklıyordu. Nitekim 1705 yılında yayınlanan "Muhammed'in Dini Hakkında" adlı eserinde Batılı önyargıları eleştiriyor ve Arapça kaynaklara dayalı olarak daha tam bir İslam imajı çiziyordu. Çünkü kendisi hem doğu dillerini biliyor, hem de bir teolog olarak dinlerin kendine özgü yapılarını dikkate alıyordu. Ona göre dinlerin birbirlerine karşı olan saldırıları akılcılıktan ziyade duygusallıktan kaynaklanıyordu. Bir dinin mensubu başka bir din hakkında olumsuz imajlar çizerken, aslında kendi karanlık boyutunu ona yansıtıyordu.²¹

²⁰ Canatan, Kadir (1995), Avrupa'da Müslüman Azınlıklar, Sh. 309-310, İnsan Yayınları, İstanbul.

²¹ Canatan, Kadir (1995), Avrupa'da Müslüman Azınlıklar, Sh. 314, İnsan Yayınları, İstanbul.

Aydınlanmacı düşünürler genelde bütün dinler hakkında iyi şeyler düşünmüyorlardı. Ama onların İslam'a yönelik eleştirisi, bir başka anlam taşıyordu. Onlar İslam'a yönelik eleştirilerde bir taraftan eleştiriye en layık bir din olarak İslam'ı birinci sırada gördükleri gibi, öte taraftan da İslam'ın şahsında Hıristiyanlığı yargılıyorlardı. Zira Hıristiyanlığa doğrudan saldırmak rizikolu bir işti. Bu dönemde hâkim olan anlayışa göre dinler, fanatizm, ilerlemeye karşı ayakbağı ve gericilik demektir. Buna Voltaire'in çalışması iyi bir örnektir. Fransız düşünürü Voltaire "Muhammed veya Fanatizm" adlı tiyatro çalışmasında dinsel fanatizm olgusunun psikolojik bir analizini yapmaktadır. O, İslam'ı seçerken içeriksel bir tartışmadan ziyade dinlerin genel olarak fanatizme yol açan özelliklerini irdelemeyi düşünmüştür. Voltaire de kaynaklarını ortaçağdan alıyordu. Bu eserindeki dinlere yönelik eleştiri o kadar şiddetli idi ki, kilise bile buna dayanamayarak piyesin oynanmasını yasaklamıştır.

Kolonyalizm döneminde, ortaçağ İslam imajının yeniden canlandırıldığını görüyoruz. Bunun gerekçeleri hakkında Amsterdam Üniversitesi Arap ve İslam Araştırmaları Enstitüsü öğretim görevlisi Rudolph Peters şöyle demektedir: "Ortaçağda gelişen bu İslam ve Müslüman imajı, Avrupa emperyalizmi döneminde yeni bir canlılık ve enerji kazandı. Müslümanlar gerici, fanatik ve kavgacı tipler olarak gösterilerek, medeniyetin yayılmasına hizmet iddiası ile sömürgeci genişleme haklı gösterilmek istendi. Bu aynı zamanda, sömürgecilerin yerli halka karşı zor kullanmaları için bir bahane oluyordu."²² Gerçekten de Müslüman dünya ile Hıristiyan dünya arasındaki tarihsel ilişkilere şöyle kuşbakışı bir göz attığımız zaman olumsuz İslam imajının Batının kendi saldırılarına ve İslam dünyasında gerçekleştirdiği insanlık dışı eylemlere karşı meşru bir kılıf işlevi gördüğüne tanık oluyoruz. Saldırganlık ve imaj arasındaki etkileşim her zaman karşılıklıydı. Savaş ve genişleme anlarında, imaj olumsuzlaşıyor ve tekrar bu temelde saldırganlık haklılaştırılıyordu.

Batı kökenli oryantalizm de zanlı bir kimlikten asla kurtulamamıştır. Oryantalizm temel paradigması Doğu ve Batı arasında uzlaşmaz karşıtlığı göstermektir. Buna göre Batı dünyası dinamik, yenilikçi, açık, hoşgörülü ve girişimci; İslam dünyası ise eski geleneklere kapanmış, statik, fanatik, pasif ve gelişmeye karşı bir dünyadır. Bir Amerikalı bilimadamı oryantalizmin ürettiği İslam imajı hakkında şunları söylemektedir: "Güçlü bir düşman, yakın doğunun ürettiği sapık ve egzotik bir yapı, yarı durağan ve içine dönük bir kitle, yeniden yapılanmayı becerememiş bir medeniyet ve modern çağa fanatik hatta intiharvari bir tepki."²³

²² Peters, R. (1989), İslam ve Sömürgecilik, Modern Zamanlarda Cihat Öğretisi, Sh. 31, Nehir Yayınları, İstanbul.

²³ Prueett, Gordon E. (1989), "İslâm ve Oryantalizm", Oryantalistler ve İslâmiyatçılar, Oryantalist İdeolojinin Eleştirisi, Sh. 61-62, İstanbul.

Sömürgecilik sonrası dönemde, Ortadoğu merkezli yaklaşımlar nedeniyle, uzun süre Batı edebiyatında uzun elbiseli, elinde parıldayan palası ile Muhammed'in dinine girmeyi reddeden her kâfiri boğazlamaya hazır Ortaçağ'ın "Korkunç Türk" imajı yerini, savaş kıyafetiyle, omuzunda kalaşnikofu olan, masum Yahudi ve Hıristiyan kadın ve çocukları bile gözünü kırpmadan katletmeye hazır "Arap terörist" imajı almıştır.²⁴

Edward Said'in Şarkiyatçılık eserinde dile getirdiği üzere Şarkiyatçılık Şark'a ilişkin uçuk bir Avrupalı hülyası değildir. Şarkiyatçılık, Şark ile Garp arasındaki iktidar ilişkisini tanımlayan söylemdir. Bu söylem, Şark ile Garp arasındaki ontolojik ve epistemolojik ayrıma dayanan bir düşünce biçimidir (1999:12). Eğer Batılı sıradan bir insan bugün Yunan'daki *barbar*, Ortaçağdaki *putpreset-kafir*, sömürgecilik zamanındaki *vahşi-yerli*, Aydınlanma sonrası *kültürel-geri* ve Soğuk Savaş dönemindeki *komünist-şeytan* ile *Müslüman fundamentalist*'i aynı uğursuz ve tehdit edici düşman şeklinde algılıyorsa,²⁵ bu sahip olduğu tarihsel mirasın onda oluşturduğu geleneksel refleksler nedeniyledir.

Sonuç

Bir toplumun “öteki”ne ilişkin imajı, algısı ve önyargıları tarihsel süreç içinde yeniden üretilen ve kuşaktan kuşağa aktarılan bir fenomendir. Bu anlamda Batı dünyasında, bugün rastladığımız İslam imajı, önemli oranda yeni koşullar altında yeniden üretilen tarihsel bir birikimi yansıtmaktadır. Bunun en önemli kanıtı da, söz konusu imajı oluşturan unsurlardaki sürekliliktir. İslam, Batı'nın gözünde çoğu zaman sapkın, sahte, karşıt, şiddetsever ve tehdit edici bir olgu olarak tanımlanmıştır. Müslümanların özellikleri ve davranışları çoğu zaman özsel ve değişmeyen bir yapı olarak tasvir edilmektedir. Bu özcü yaklaşım, her şeyi İslam'la ilişkilendirme ve açıklama peşinde olmuştur. Müslüman ülkelerin geri kalmışlığı da, kadınların ikincil statüsü de, çeşitli grupların şiddete dayalı eylemleri de, kısacası her şey İslam'dan neşet etmektedir. Bu sorunların oluşumunda ekonomik, siyasal ve demografik unsurlar sadece tali etkenlerdir. İslam öylesine büyük bir güçtür ki, her şeye damgasını vurmaktadır!

Bu algı, şimdilerde bazı ırkçı ve İslamofobik gruplarda “Müslümanları seviyoruz, ama İslam'dan nefret ediyoruz” şeklinde bir slogana yol açmıştır. Müslümanlar, aslında temelde Batılılar ve tüm insanlar gibi iyi ve masum insanlardır, ama İslam onları değiştirmekte ve sevimsiz bir yaratık haline dönüştürmektedir. Bu durumda Müslümanları da, İslam'ın pençesinden kurtarmak gerekir. Çünkü gerçek Deccal Müslüman figürler değildir, onların dini ve bu dinin kurucusu olan Muhammed'dir!

²⁴ Peters, R. (1989), İslam ve Sömürgecilik, Modern Zamanlarda Cihat Öğretisi, Sh. 30, Nehir Yayınları, İstanbul.

²⁵ Bulaç, Ali (1997), İslam ve Fundamentalizm, Sh. 49, İz Yayıncılık, İstanbul.

Oysa Batılılar, biraz kendi tarihlerine dönüp baksalardı ve bu tarihi, başka konularda olduğu gibi cesaretle İslam imajı açısından da kritik edebilselerdi, İslam'la ve Müslümanlarla ilişkili kanaatlerinde büyük değişiklikler gerçekleştirebilirlerdi. Çünkü İslam'ın imajı, sanıldığı gibi aksine, sadece Müslüman dünyasındaki olumsuz gelişmeler tarafından değil, daha çok bu olumsuz gelişmeleri olumlu gelişmelerden titizlikle ayırt eden ve seçen kendi bakış açılarından kaynaklanmaktadır. Onların bakış açılarını belirleyen paradigma, "biz" ve "öteki" ayrımına dayalı düalist ve kutuplaştırıcı bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım nedeniyle Doğu, karanlıkların dünyası, Batı da aydınlıkların dünyası olarak resmedilmektedir. İslam bir şiddet ve nefret dinidir, Hıristiyanlık ise sevgi ve merhamet dinidir. Batı dünyası ileri, Doğu dünyası ise geridir. Oysa dünya bu kadar basit bir siyah-beyaz ikilemine indirgenemeyecek kadar karmaşık bir yapıya sahiptir. Bergson'un söylediği üzere "Hayat, çoğu zaman zekâyı aşmaktadır."

KAYNAKÇA

- Aydın, Fuat (2011), Batı İslam Algısının Arkeolojisi, EskiYeni Yayınları, Ankara.
- Bulaç, Ali (1997), İslam ve Fundamentalizm, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Canatan, Kadir (1995), Avrupa'da Müslüman Azınlıklar, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Canatan, Kadir (2005), Avrupa'da İslam (Edisyon), Beyan Yayınları, İstanbul.
- Canatan, K. ve Hıdır, Ö. (2007), Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm (Edisyon), EskiYeni Yayınları, Ankara.
- Derveze, İ. (1989), Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı, C. I, Sh. 355, Yöneliş Yayınları, İstanbul.
- Huntington, Samuel P. (1993) "The Clash of Civilizations?", Foreign Affairs, Vol. 72, No. 3, pp. 22-49
- Hoogerwerf, Andries (2002), Wij en Zij, Intolerantie en verdraagzaamheid in 21 eeuw, Damon, Budel.
- Kitabı Mukaddes (1997), Eski ve Yeni Ahit, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul.
- Kur'an Meali (2013), Diyanet İşleri Başkanlığı, <http://kuran.diyanet.gov.tr/Kuran.aspx#1:1> (08.03.2013)
- Laffin, John (1979), The Dagger of Islam, Sphere Books Ltd, Aylesbury, Bucks.

- Memmi, A. (1983), *Racisme hoezo? : ontmaskering van een onderdrukkingsmechanisme*, Masusa, Nijmegen.
- Parekh, Bhikhu (2002), *Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek, Kültürel Çeşitlilik ve Siyasi Teori*, Phoenix Yayınları, Ankara.
- Peters, R. (1989), *İslam ve Sömürgecilik, Modern Zamanlarda Cihat Öğretisi*, Nehir Yayınları, İstanbul.
- Pruet, Gordon E. (1989), *“İslâm ve Oryantalizm”*, Oryantalistler ve İslâmiyatçılar, Oryantalist İdeolojinin Eleştirisi, İstanbul.
- Said, Edward (1999), *Şarkiyatçılık, Batı’nın Şark Anlayışları*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Suyuti, Olağanüstü Yönleriyle Peygamberimiz (el-Hasaisu’l-kübra), 1-2-3 Cilt, Çev: Naim Erdoğan, İzyayıcılık, Gerçek Hayat, İstanbul 2003.
- Van Bommel, A. (2005), “Müslüman Doğu” ile “Hristiyan Batı”nın Birbirleri Hakkındaki İmajları, Sh. 256-272, In: Canatan, Kadir (2005), *Avrupa’da İslam*, Beyan Yayınları, İstanbul.
- Van Koningsveld, P. S. (1993), *Sprekend Over de İslam en de Modern Tijd*, Prometheus&Teleac, Amsterdam.
- Watt, Montgomery (1989), *İslam Avrupa’da*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul.

Islamophobia and anti-Islamism as an Attempt to Create a Demon by the “Western” in the “East”: A Historical Approach*

Kadir CANATAN*

Abstract

Islamophobia and anti-Islamism, often mentioned in the western world today, seem conceptually and factually new. In fact, they are the historical facts that have a long history. Islamophobia dates back to the days when Islam was born and encountered Christianity. Christianity first created anti-Semitism and then anti-Islamism as a form of hostility against the Jews and Muslims.

This study reviews how Christianity demonized Islam in the historical process. In fact, anti-Islamism and Islamophobia are products of marginalization and polarizing logic. Christianity has declared the religions it encountered before (Judaism) and after (Islam) its oppositions and enemies. The examination of historical and cultural backgrounds clearly demonstrates that anti-Islamism is historical and cultural fiction and that it is reproduced today.

Keywords: east-west, Islamophobia, anti-Islamism, demonization

“Batı”nın “Doğu”da Bir Şeytan Yaratma Girişimi Olarak İslamofobi ve Antiİslamizm: Tarihsel Bir Yaklaşım

Özet

Bugün Batı dünyasında sıkça konuşulan İslamofobi ve anti-İslamizm, kavramsal ve olgusal olarak yeni gibi görünse de aslında tarihsel temelleri ve uzun bir geçmişi olan bir vakıadır. İslamofobi'nin tarihini, İslam'ın doğduğu ve Hristiyanlıkla temasa geçtiği günlere kadar geri götürebiliriz. Hristiyanlık, ilk önce Yahudilere karşı bir düşmanlık şekli olan antisemitizmi, sonra da anti-İslamizmi yaratmıştır.

* This paper is the English translation of the study titled ““Batı”nın “Doğu”da Bir Şeytan Yaratma Girişimi Olarak İslamofobi ve Antiİslamizm: Tarihsel Bir Yaklaşım” published in the 6th issue of *İlahiyat Akademi*. (Kadir CANATAN, ““Batı”nın “Doğu”da Bir Şeytan Yaratma Girişimi Olarak İslamofobi ve Antiİslamizm: Tarihsel Bir Yaklaşım”, *İlahiyat Akademi*, sayı: 6, 2017, s. 87-104.) The paper in Turkish should be referred to for citations.

* Prof. Dr., İstanbul Sabahattin Zaim University, Faculty of Health Sciences, Academic Member, kadir.canatan@izu.edu.tr.

Bu çalışmada nasıl olup da Hristiyanlığın İslam'ı şeytanlaştırdığı tarihsel süreç içinde ele alınmaktadır. Gerçekte anti-İslamizm ve İslamofobi, ötekileştirici ve kutuplaştırıcı bir düşüncenin ürünüdür. Hristiyanlık hem kendi tarihsel arkaplanı olarak Museviliği, hem de kendisinden sonra gelen bir din olarak İslamiyet'i kendi karşıtı ve düşmanı ilan etmiştir. Tarihsel ve kültürel arka planın incelenmesi, anti-İslamizmin tarihsel ve kültürel bir kurgu olduğunu ve bugün de yeniden üretildiğini açıkça göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Doğu-Batı, İslamofobi, Anti-İslamizm, Şeytanlaştırma.

Introduction

Although it is hard to set an exact date, Islamophobia and anti-Islamism were used first during and after the last days of the Cold War, which is not coincidental at all. The western world needed to create a new enemy itself after the Communist Bloc, its ideological opponent, was dissolved, and it initiated a new period of cold war while indicating certain issues in the Middle East as excuses. In other words, the "scarlet threat" was replaced with the "green threat".

The Iranian Islamic Revolution constitutes the beginning point of the actual Islamophobia concept. John Laffin, an English author, gave an interesting name to his book published in 1979: "The Dagger of Islam".¹ This book was translated into many languages and served as an inspiration and source for the anti-Islamist movements. Anti-Islamism was not transformed into a movement in the era when racist and xenophobic political movements were just weak and the Cold War was continuing. However, Anti-Islamism started to become an intellectual and political orientation after the fall of the Berlin Wall, which is the second breaking point.

The article entitled "Clash of Civilizations"² (1993) by Samuel Huntington, an American author, and his thesis in this article are important as these reflect the situation following the Cold War in the United States (US) and the western world. This article and the thesis here certainly have played a key role in revealing the contradictions which are present or believed to be present in the near future. The internal anti-migrative and anti-migrational movements and unstable international balances of the era generalized the conflict discourses. However, anti-Islamism and Islamophobia became the main issue and created a tension between Muslims and local groups in the multi-religious and multi-cultural western societies after the 9/11 attacks.

This three-phase development of the actual Islamophobia makes it possible to reveal and clarify a point that has been left conceptually unclear in the literature thus far. The concepts of Islamophobia and anti-Islamism, which are interchangeably used in the international literature, reflect different cases. The former is a sociological reality, while the latter is a political and ideological fact.

¹ The Dagger of Islam, Sphere Books Ltd, Aylesbury, Bucks.

² The Clash of Civilizations?, Foreign Affairs, Summer 1993, p. 22-49.

Anti-Islamism was a political and intellectual orientation a short time ago, which served as an independent variable in the emergence of the latter. In simpler words, Islamophobia is significantly the product of anti-Islamism. If this fact is neglected by paying no attention to the past and present, Islamophobia cannot be understood thoroughly, which should not be regarded as reductionism aiming to explain Islamophobia through a single factor. Islamophobia is a more complicated phenomenon than it seems. This concept, which is believed to cover the last 20-30 years, has a long past. If the historical background to be reflected in the upcoming sections had not existed, Islamophobia and anti-Islamism as the promoter of the former had not spread so swiftly. In fact, Islamophobia and anti-Islamism are the updated versions of an old reflex that has been socially and culturally reproduced in the western world. If Islamophobia is a product of anti-Islamism, these two concepts are the new forms of expression regarding the polarization or a conflict category between the east and west.

Islam was an anti-Christ, evil and heretical branch of Christianity for Christianity and the Church of Medieval Times. This approach associating Islam with the devil has distorted the relationships between Muslims and Christians, and the East and the West, making them clash. Such an approach was the source of Crusades in the past, which ideologically and politically justified the incidents following 9/11 in modern times. The statement by the President of the US "We are going for another Crusade" after the 9/11 incident is not a misconception, as explained later. Instead, it is a significant indicator reflecting the subconscious of western people.

Certain Considerations Regarding the Devil

According to the Quran, the devil protested Allah as it did not follow the order of bowing down to humans, making efforts to justify its protest through a thesis of superiority. The Quran reflects this story as follows:

"And We have certainly created you, [O Mankind] and given you [human] form. Then We said to the angels, "Prostrate to Adam"; so they prostrated, except for Iblees. He was not of those who prostrated. [Allah] said, "What prevented you from prostrating when I commanded you?" [Satan] said, "**I am better than him. You created me from fire and created him from clay.**" [Allah] said, "Descend from Paradise, for it is not for you to be arrogant therein. So get out; indeed, you are of the debased. [Satan] said, "Reprieve me until the Day they are resurrected." [Allah] said, "Indeed, you are of those reprieved." [Satan] said, "Because You have put me in error, I will surely sit in wait for them on Your straight path. Then I will come to them from before them and from behind them and on their right and on their left, and You will not find most of them grateful [to You]." [Allah] said, "Get out of Paradise, reproached and expelled. Whoever follows you among them - I will surely fill Hell with you, all together." (al-A'raf, 7:11-18).

Soil, air, water and fire are regarded as the main ingredients of existence in ancient Greek ideology and Islam. These four concepts are not only the basic elements of existence. Instead, they also reflect different meanings in the symbolic language. In other words, soil represents modesty, humbleness or normality. Attributing meaning to the afore-noted objects is not an innocent act. The devil believed it was superior to fire and to the material used to create humans, showing an example of so-called elitism itself, and it founded a hierarchy among the creatures. It is the first creature that ontologically claimed to be superior, established a hierarchy among the creatures outside the order set by Allah, and committed racism in other words. However, it was still freed because he has a function. Creation is performed based on a dialectics or the contradiction between benevolence or malevolence. Benevolence is only meaningful wherever there is malevolence. Virtuousness of humans cannot be present without this dialectic. True virtuousness is to select and defend benevolence in the environments where there are malevolent acts. A world consisting of only benevolence or malevolence would not be a world of tests for humans. Life in such a world would be nothing but an obligation. Human life would be meaningless and purposeless in an environment when there is no option to select.

The devil does not oppose God in monotheist religions. Such a belief would terminate the tawhid ideology as it results in an understanding of dualist God. The devil was created by God and assigned a function. Opposition is not present between God and the devil. Instead, it is between benevolence and malevolence. When did the devil, who has a function and meaning in the creational order become a problem? One of these problematic periods was mentioned earlier. If the devil is perceived as the opposition or equal to God, a deviation from monotheism occurs. Another problem is the generalization of the devil as an adjective and using it as the title for other creatures.

Shaitan is the Hebrew equivalent of the devil in Islam, meaning maligner, hell-raiser, enemy, opposition and wanderer.³ Linguistically, it is used as an adjective, rather than as a noun, which is interesting. Christians and Muslims mention the devil as a creature and a name of a creature. The devil represents malevolence and directs people to malevolence. Generally, the devil is the representation of anything evil. Therefore, the devil is not solely a secret and extraordinary creature. Instead, it is the performer of various evil acts seen anytime and anywhere. It is clear that generalization and demonization are applied here. Demonization is the action of assigning devilish actions and characteristics to other creatures. What is assigned can be a human, animal or object. Explaining the devil as an adjective facilitates this process. If the devil is mentioned along with certain

³ Wikipedia, “Satan” article, <http://www.wikizero.org/index.php?q=aHR0cHM6Ly9ubC53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvU2F0YW4> (27-12-2017). See also: Derveze, İ. (1989), Kur’an’a Göre Hz. Muhammed’in Hayatı, C. I, p. 355, Yöneliş Yayınları: İstanbul.

titles such as a rioter or a hellraiser, anybody with such characteristics faces the risk of being a devil.

The philosophical background of this concept should be reviewed specifically to understand what racism is and how it works as a demonization ideology. Albert Memmi indicated that racist ideology has three significant postulates.⁴ First of all, racism assumes that there are pure races in the world. Not only does this assumption contradict with the rooted ideology in the sacred texts that all people come from the same origin, but it also neglects the mix of different races in history. Secondly, racism establishes a hierarchy between the races. In other words, it claims that some races are superior, while some are inferior, which is where racism starts. This approach contradicts the traditional ideology based on human equality and opposes the modern equality approach. The main misconception here is that ethnical and racial differences are based on the concept of value through the terms of superiority or inferiority. The organization of differences in hierarchical order is nothing but arbitrary efforts. The difference between languages is a different topic, but making efforts to find a superiority between them is totally something else. The categorization of differences as superior or inferior has no scientific grounds.

The second postulate of racism and the devil's claim of being superior to humans have a common point. The devil set a hierarchical relationship between soil, the archetype of humans, and fire, the ingredient of its existence. In other words, the devil claimed that fire is superior to soil. However, these archetypes are different objectives. There can be no such superiority or inferiority between them. As how apples and pears are different fruit and cannot be superior to one another, soil and fire are different objects. Moreover, it is possible for the objects to reflect a figurative meaning in religious texts. Soil, as the basic ingredient in the creation of humans, indicates the normality, mortality and inferiority of the human body in other cultures. However, humans are not solely made of a body. People are spiritually superior. Accordingly, people are like the unity of oppositions. They bodily belong to this world, but their spirits are from eternal life. He is a servant before Allah and a master before other beings. Such a position provides the opportunity to reach the top spot to people and causes them to fall to the bottom. "And [by] the soul and He who proportioned it, and inspired it [with discernment of] its wickedness and its righteousness, He has succeeded who purifies it. And he has failed who instills it [with corruption] (ash-Shams 91:7-10).

The logical result of the secondary consideration is that superior race does not deserve the same treatment with the others and that the superior establishes dominance over the others. This is the third principle of racism. Accordingly, the purpose of a racist policy and authority is not an ideological or abstract idea of

⁴ Memmi, A. (1983), *Racisme hoezo? : ontmasking van een onderdruk kings mechanisme*, Masusa, Nijmegen.

superiority.

On the contrary, it is an ideological basis used to establish and justify dominance over other people. Moreover, racism was used by the European colonialists as a functional ideology in modern period of racist colonialism. Different continents were occupied under the motto of bringing civilization, and hegemony was established over the people.

Separation Between the East and West

The concepts of east and west were far from the negative scopes and connotations until the emergence of Islam. As noted by the Quran, "And to Allah belongs the east and the west. So wherever you [might] turn, there is the Face of Allah⁵. Indeed, Allah is all-Encompassing and Knowing" (al-Baqarah, 2:115) However, the "polarizing" ideology has made these two worlds opposite to one another. "The method commonly used to explain anything unknown is the method applied through opposition. In other words, it is to find the antonym of a known concept. Islam is defined as a concept totally opposite to Christianity in the west. In other words, Christians are peaceful, while Muslims are belligerent. Jesus was a clergy while Mohammad was married to many women. The Bible is original, while the Quran is a copy, and so on. These are the westerners' ideas on Islam. They do not regard Islam as a continuation of the religions revealed by the previous prophets. They initiate Islam in Mecca and Madinah. To them, Islam is a materialist religion with no spiritual aspects. It is the name of conquests and forcing people to embrace a religion. Accordingly, westerners push Islam and Muslims to the position where they defend themselves, and they aim to maintain detailed conflicts with Muslims."⁶

When and how did this polarization between east and west or Islam and Christianity start and develop?

Historically, Islam emerged almost 600 years later than Christianity and spread rapidly. Christian theologians and scientists had difficulties in explaining the emergence and spreading of Islam as a new religion. The most important difficulty in explaining the emergence of Islam is related to Islam as contradictory to central Christian beliefs. "One of these central theological values is the idea that revelation to humans was completed through the life, death and resurrection of Jesus, which certainly paved the way for the question of how the emergence of a new prophet is possible. Certain Christian theologians asked this question saying that the emergence of Islam as a new religion is quite devilish. God permitted the devil to reveal Islam to test Christians and punish them for their rebelliousness. Muhammad, the Prophet of

⁵ The phrase "Allah's face" is a metaphoric concept meaning "Allah's mercy, permission and blessings." Wherever creatures do anything in this world, they can find the mercy and blessings of Allah there.

⁶ Van Bommel, A. (2005), "Müslüman Doğu" ile "Hristiyan Batı'nın Birbirleri Hakkındaki İmajları, p. 264, Beyan Yayınları, İstanbul.

Islam, is a fake messenger. He is the messenger of the devil. The revelations he reflected are false. He is a fraud with an ambition to have power. He is the leader of the anti-Christ movement. In other words, Islam has devilish characteristics.”⁷

The concept of the anti-Christ, translated as the opposition to Jesus, is a concept from the Bible. This letter from the first and second letters from the Revelation of John has been used to qualify certain people. The Greek term “anti” means both opposition and replacement. Accordingly, the anti-Christ will emerge in the last hours of the world, refute Jesus Christ, and aim to replace him (Revelation of John, First Letter, Section 2:18-23). This figure is actually the ad-Dajjal in Islam literature.⁸ Speculations regarding the identity of ad-Dajjal emerged in both the Christian and Islamic worlds. Many historical people were labeled as ad-Dajjal. Neron, a Roman emperor, Roman priests (to certain Protestants), Martin Luther, a church reformist (to certain Catholics), Napoleon and Hitler are among these people. The Roman-Catholic Church expects that the last test will take place during the final years of the world and that many religious people will deviate after this test. The worst religious deviation theory is the ad-Dajjal belief, according to Christian theology, because humans will glorify and bless themselves instead of God in this belief.

The fact that Muhammad was indicated as the leader of ad-Dajjal in an early period of Islam by the Christian theologians, which indicates that such a problematic approach was used as an ideological weapon not only toward the political leaders having the authority in this world and oppressing Christians for their beliefs but also toward the religious leaders who might be the opponents of Christianity. This is an important aspect that should be considered in the interpretation of religious texts. On the contrary to what most people know, religious interpreters are never independent of the political and social developments of their eras. They read and review religious texts within a historical-social and cultural scope, which is valid not only for Christianity but also Islam and other religions. If the Christian theologians had been committed to the theological texts and made textual comments, they would have meticulously thought over the phrase of the Messiah’s opponents “They are from our environment but not one of us” in the first letter of the Revelation of John and know that ad-Dajjal would come from their society, not any other societies. Moreover, the Bible indicates ad-Dajjal as multiple creatures to us. It is clear that many Dajjals will emerge in the last days of the world.

Christian theologians and other scientists having difficulties in explaining the emergence and spread of Islam also developed a conspiracy theory according to what P. S. Van Koningsveld, an Islamologist, wrote. According to this theory, the

⁷ Van Koningsveld, P. S. (1993), *Sprekend Over de Islam en de Modern Tijd*, p. 12-13, Prometheus&Teleac, Amsterdam.

⁸ Due to this similarity, “Anti-Christ” by Friedrich Nietzsche, a German philosopher, was translated as “Deccal” in Turkish.

similarities between the Quran, the Torah and the Bible texts are not coincidental because Muhammad had a secret master who has religious knowledge of him. This person is nobody but a Christian religious person who was discharged from his religious position. He went to the Arabic peninsula to take his revenge from the Church and raised Muhammad as a fake Prophet. Accordingly, Islam is nothing but a conspiracy theory prepared to destroy Christianity from inside. Islam is briefly the illegal child of Christianity.⁹

The difficulty in understanding the emergence of Islam and Muhammad as a new Prophet was also reflected in the statements. Christianity rarely uses the titles of Prophet or messenger for Muhammad. Arabs, considered as the "barbarians" from the desert, are named "Hasar's Sons," and "Ismael's Sons" meaning those from the lineage of Ismael and Hajar. Assyrian authors refer caliphs and Muhammad as "kings" to indicate that their dominances in this world are just mortal; Muhammad is the first Arabic king... The concepts of Islam and Muslims are almost unknown to the Latin Christian authors of Medieval Times, despite a couple of exceptions. They used ethnical concepts such as Arabs, Turks, Mors or Sarazans to indicate the Muslims just like how the religious people in the east did.¹⁰

A resistance to avoid using the concepts of "Muslim" and "Islam" has continued almost until recent times. After the 1960s, the term "Muhammadian" was used to call the guest workers migrating to Europe from Muslim countries in the Mediterranean region such as Turkey or Morocco, while "Muhammadianism" was used to mean their religions. Not only does this concept indicate that Islam was perceived as a religion established by Muhammad, it also reflects Muslims as his followers. However, Muhammad is a messenger assigned by God to reveal Islam for Muslims. He did not establish a religion subjectively. These statements actually reflect the ideology of Christians rather than Muslims. This approach is a product of ethnocentric ideology. As Jesus is a central figure for Christianity, Christians believed that Muhammad is the central figure of Islam. However, God is the central figure of Islam, which was revealed by Muhammad, the messenger of God. This point was clearly reflected in the Islamic creed.¹¹

Regarding the incidents in the later periods, the discrimination between the modern and barbaric people in the ancient Greeks was redefined in relation to the east and west, and west was indicated as modern while the east was barbaric in this regard. Not only did the historical competition between Islam and Christianity make the relationship between these two worlds problematic, but it also paved the way for developing a polarized ideology. "Christian theologians consolidated their

⁹ Van Koningsveld, P. S. (1993), *Sprekend Over de Islam en de Modern Tijd*, p. 13-24, Prometheus&Teleac, Amsterdam.

¹⁰ Aydın, Fuat (2011), *Bati İslam Algısının Arkeolojisi*, p. 19-20-24, EskiYeni Yayınları, Ankara.

¹¹ Islamic creed is as follows: "I witness that there is no God but Allah and that Muhammad is Allah's messenger."

commitment to moral monism due to the greater pleasures from the limitless differences in the natural world, just like Plato and Aristoteles. God could easily create a monotonous universe. The fact that God had not done so reflects the importance of differences for God. Augustine asked why God did not create everything similarly and replied as follows: "If everything had been similar, nothing would have been remarkable..." Every creature in this world has a unique nature and different place in the universe, and they contribute to the impeccability and concordance in the world by achieving their own perfectness."¹² Aquinas improved this thesis, saying that perfectness dominates the world. The perfectness of this world arose from the "regular variety of the things" reflecting God's characteristics based on these things' dimensions.

These two important philosophers of Christianity, who produced ideas regarding the variety and difference in the universe, somehow became the representatives of merciless criticism and intolerance to the religions and groups other than Christianity and Christians. Augustinus (354-430), standing between the borders of Ancient and Medieval Times, is the greatest father of churches. He dedicated his whole life to the church after accepting Christianity and died as a bishop in Northern Africa. This philosopher who lived before the emergence of Islam regarded Christianity as the only real religion and considered the Catholic church as the only representative of this religion, stating that there is no means but the church for salvation. Not only did he fight against Manicheism, Donatism, Pelagianism and Arianism, which are four great deviations according to him, but he also reflected Jews as a malevolent power. "Jewish laws and all Jewish history just meant a preparation period for Christianity for Augustin. Moses and other prophets in the Old Testimony knew that the laws were too inadequate and nothing but the reflections of the truth to be revealed as Jesus. Therefore, the real heirs of Moses were the Christians and Jewish people who did not accept Christianity were guilty and accused of deviating from the religion. Augustine stated that Hebrew texts or Moses' Laws could be terminated upon the emergence of Messiah and that these laws were valid for a limited time. Following his orders, Jews were spiritually blind, persistent, "non-spiritual" and idolater. They were corrupted to such a great degree that they rejected the salvation offered by Jesus to them, and they crucified him, acting in line with the devil."¹³

Augustinus claimed that the church conducted a hearing based on love to justify the hearings against Donatists. This claim was based on a story in the Bible of Luca. Accordingly, a rich man prepares a flamboyant dinner and wants to give a great feast to the people in the city. However, rich people of the city do not attend, stating different excuses. Upon this attitude, the host tells his housekeeper to call any poor or disabled people in the streets of the city. The housekeeper says there are still

¹² Parekh, Bhikhu (2002), *Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek, Kültürel Çeşitlilik ve Siyasi Teori*, p. 30-31, Phoenix Yayınları, Ankara.

¹³ Parekh, Bhikhu (2002), *Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek, Kültürel Çeşitlilik ve Siyasi Teori*, p. 35, Phoenix Yayınları, Ankara.

places for more people in the table. Accordingly, “hit the road and force whoever you see to come to my house so that this place gets filled with people.” (14:23). This study was narrated through a symbolical style and forcing people to accept the invitation was accepted as evidence to the true path. The host reflects God while the housekeeper is the messenger; food is the divine message and true path, and invited are the addressee.

Augustinus defended Christianity in his book entitled *De Civitate Dei* and he proposed a historical philosophy. Accordingly, the history of humanity was reflected as a cruel war between two spiritual trends. God’s city was on one side while the mortal city with fallen people was on the other side. The dualist ideas reflected in this book indicate why he took part in the eastern sect of Manichaeism for a certain period. Accordingly, there is an eternal fight between the light and darkness. God represents the light and benevolence, while the devil indicates the darkness and malevolence.

Augustinus had monist ideas in relation to the government and religion, like how he was dualist regarding malevolence and benevolence or God and the devil. His ideas influenced King Constantine the Great in declaring the church as privileged and making Christianity the religion of the state by King Theodosius in AC 380. From then on, loss of church membership also meant the loss of citizenship rights. Disbelievers and Jews inevitably became second-class citizens in the governmental structure, and Christians ‘fake teachers’ were punished by beating. Social monism consisting of political and religious unity, excluded tolerance in the religious policy.¹⁴

Thomas Aquinas (1225-1274), the most competent Christian philosopher of the Medieval Times, followed the path of Augustinus and continued defending the thesis “Christianity is the only real religion. The Catholic church is the only representative of this religion. There is no means but the church for the salvation”, displaying nothing different against the Jews. It is without a doubt that Thomas is among the first people reflecting anti-Islamist ideas. His work entitled *Summa Contra Gentiles* is a theological handbook guiding the discussions between the missionaries in Spain and non-Christian people. As the book was written to make sure non-Christians accept Christianity and as the theses from the Bible provided no assistance in this regard, Aquinas based his on the objective (to him) philosophical considerations. Ancestors were, for sure, not objective. They accepted that Christianity was not correct almost in advance. Aquinas was not interested in understanding Islam, let alone getting in a dialog with Islam. His main purpose was to show that Islam is a fake and amoral religion.”¹⁵

¹⁴ Hoogerwerf, Andries (2002), *Wij en Zij, Intolerantie en verdraagzaamheid in 21 eeuwen*, Damon, p. 56, Budel.

¹⁵ Parekh, Bhikhu (2002), *Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek, Kültürel Çeşitlilik ve Siyasi Teori*, p. 35, Phoenix Yayınları, Ankara.

The Catholic church and religious people maintained their fights against Islam both practically through the Crusades and theologically through the ideological assaults. However, Crusades enabled Christians to get to know Muslims more closely. "Europeans wanted to examine Islam as a religion more and more during the Crusades. They knew a couple of things about Islam partially through Byzantine sources and through the conflicts between the Muslims and Christians in Spain. However, this knowledge was full of complicated mistakes. They reflected Muslims as the idolaters obeying Muhammad. Moreover, they called the Prophet wizard. They called the Prophet a devil, twisting his name (Muhammad) and making it Mahound. They thought Islam permitted prostitution and illegal relationships."¹⁶ However, due to the conflict-based relationships in Medieval Times and tensions arising from these relationships, Christian scientists could never present Islam considering their own sources and suiting the original messages.

They developed these Islamic ideas, which influenced Medieval Times or even modern times from certain aspects, in this period. As noted by Watt, the Islamic perception of Medieval Christianity was determined through these four claims.¹⁷

- 1) Islam is superstitious and the opposite of reality.
- 2) Islam is war-ridden and belligerent.
- 3) Islam teaches fondness of the self.
- 4) Muhammad is the opponent of Jesus.

The first point is concordant to the idea generated about Christianity. As noted above, all religions and religious institutions had to be superstitious and unreal as Christianity considered itself as the only real religion, regarded the church as the only official institution and believed no other means of salvation but the church. The second point is both a response to the question of why Islam spread quickly and an excuse to justify Crusades. However, as noted by many sociologists, this is nothing but the Christian act of projecting the Christian actions and efforts to Islam (or another religion). Therefore, this claim gives an idea about the Christian Catholic Church instead of reflecting anything about Islam.

The third point is closely related to the perspective of Christianity in regard to the topics of sexuality and marriage. The only relevant data provided by the Christians are related to Islam's permission to marry four women and Muhammad's multiple marriages. Polygamy is a controversial topic in Islam: Islam did not bring polygamy forward; what Islam did was to limit the number of unlimited marriages to four and to order the establishment of justice among the spouses. As indicated by Surah al-Nisa, the main priority of Islam is actually monogamy. Polygamy is

¹⁶ Watt, Montgomery (1989), *İslam Avrupa'da*, p. 28-29, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul.

¹⁷ Watt, Montgomery (1989), *İslam Avrupa'da*, p. 28-29, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul.

performed when Muslims protect or even marry the orphan girls who lost their fathers in wars. In a period when social assurance and wealthy states were not present around, marriage meant assurance. Moreover, Muhammad’s multiple marriages arose from social and political reasons instead of being fond of the self. It is almost impossible to understand these matters thoroughly as long as one considers the anachronical perspectives aiming to understand the historical events from the perspective of the modern times. However, the more important point here is the problematic structure of the Christian ideology related to sexuality in that era. According to Christianity of Medieval Times, sexuality is an obligatory sin committed to have a child and sustain the lineage. Divorce, on the other hand, is a taboo. Religious people should regard being single as a great virtue and never marry. A strict and negative approach toward sexuality certainly cannot understand the positive and tolerant aspects of Islam. The ethnocentric approach shows itself here.

The last point here is more significant than the creation of Islamic antagonism. Burada, “İsa aleyhtarlığı”ndan maksat onun bir “Deccal” şeklinde resmedilmesidir. most effective weapon in the religious societies of Medieval Times and other claims and accusations should be regarded as its results. Assigning the label of Dajjal to Islam and Muhammad directly, makes them the opposite and opponent of the Christian west. The polarization between the east and west is the spatial concretization of the fight between the benevolence and malevolence. The reality in the following verse was therefore twisted: “And to Allah belongs the east and the west. So wherever you [might] turn, there is the Face of Allah. Indeed, Allah is all-Encompassing and Knowing.” (al-Baqarah, 2:115). Accordingly, the period following the emergence of Christianity reflects the time when the concepts of east and west, which were once positive or neutral at least, were made negative and when a conflict was created between the east and west.

The number of common elements was quite high in a study comparing the Islamic perceptions of eastern and western Christianity.¹⁸ This just shows that western Christianity is based on the eastern sources because the eastern Christians with close ties regarded Islam as an opponent and were surprised seeing the rapid spread of Islam. A perception operation was particularly made in these points:

- 1) Muhammad is the opponent of Messiah (he is ad-Dajjal);
- 2) Islam is the religion of idolatry;
- 3) Muhammad is not a prophet because he had no miracles.
- 4) Islam is spread through wars.
- 5) The Quran is not a divine book. Instead, it was written by Muhammad with assistance from others.

¹⁸ Aydın, Fuat (2011), *Batı İslam Algısının Arkeolojisi*, p. 41-54, EskiYeni Yayınları, Ankara.

- 6) Muhammad is fond of lust and he has a paradise concept where sexuality is dominant.

The effect of these stereotyped considerations among the Muslims indicated itself as the hatred and hostility toward the Muslims, causing Muslims to develop extreme defense literature. An example regarding the second point is that the Quran states Prophets were sent to many nations with miracles, but this caused Prophets to be stigmatized as wizard and sorcerer. Accordingly, regarding the absence of miracles from the Prophet, Muslims almost compared him with other prophets to find and assign a miracle to the Prophet. One of the typical examples is as-Suyuti's (1445-1505) work entitled "Our Prophet with his Extraordinary Characteristics".¹⁹ The author made extreme attempts to prove that there is a miracle in all organs of Muhammad.

The relationship between Christians and Muslims was not military in Medieval Times. Transactions were also initiated in the fields of commerce and culture after the Crusades. Accordingly, the Latin Catholic world had an intense relationship with the Islamic world and culture. European intellectuals started to migrate to the places captured from Muslims and learned Islamic sciences through the Arabic-speaking Christians and Jews. This relationship meant discovering ancient Greek heritage. Texts translated from Arabic mostly reflected the fields with high practical value such as medicine, mathematics, astronomy and philosophy. This cultural interaction paved the way for the "Thirteenth Century Renaissance" in Europe.

After the mid-fifteenth century, news and stories about Turks were written in reports and books. The literature about the Ottomans and Turks was called "Turcica", and these works were published in countries such as Austria, Germany, Italy and France, which have intense relationships with the Turks. Ottomans' political and military power increased as the negative news and information regarding Turks increased as Ottomans advanced toward Europe. The term "Turkish" evoked fears and hatred, particularly after the fall of Istanbul. Moreover, the concepts of Turkish and Islam were interchangeably used in Europe. The Christian world of Europe created a negative image about the Turkish people and triggered the public, and aimed to unite all Christians under the dominance of the Roman church.²⁰

Turks are reflected as the main enemy of Christians in the reports and books written by the church, while Ottoman sultans were stigmatized as the opponents of Jesus (ad-Dajjal). The central theme in these works was based on the barbaric characteristics of the Turks. Turks were the people who cruelly killed innocent Christians, destroyed the Christian environments, and stole whatever valuable Christians had. A style of conveying news based on such propaganda is, of course,

¹⁹ İzyayıncılık-Gerçek Hayat, İstanbul 2003.

²⁰ Canatan, Kadir (1995), *Avrupa'da Müslüman Azınlıklar*, p. 309-310, İnsan Yayınları, İstanbul.

deviated from reality. What was cruel was the war and its conditions. Christians were also cruel under these conditions.

The reforms of the 16th and 17th century and Islamic image in the west during the Enlightenment Age conveyed certain classical concepts to the new period and caused partial changes. The image of the enemy increased and continued in Spain. Because of the inquisition here, Muslims and Jews were prosecuted and tortured for their beliefs. Accordingly, Muslims were exiled to Northern Africa in 1609. The Turkish image was also highly negative in these years. The information about the Turks was based on the traditional Christian prejudices. The term "Turk" is nowadays used to scold and blemish someone in Europe, which is a result of those years.

The Islamic image of the intellectuals was not clear in the significant reforms of the 17th century and the Enlightenment Age. Hugo de Groot, a remarkable Dutch author, theologian and lawyer of the era, defended the unity of Christians and directed criticisms to disbelievers, Jews and Muslims in one of his books he wrote in the penitentiary. The sources about Islam, which was used by him, were old Medieval books and works, so they kept the concepts regarding the old Islamic image. Professor Adriaan Reland, another Dutch intellectual, stated that Islam should be scientifically reviewed as a Calvinist. He criticized the western prejudices and drew a better Islamic image based on Arabic sources in his work entitled "About Muhammad's Religion" and published in 1705. Not only did he know the western languages, but he also considered the specific characteristics of religions as a theologian. Accordingly, assaults of religions toward one another arose from emotionality rather than rationality. When the follower of a religion drew negative images about another religion, that follower reflected his/her own dark dimensions.²¹

Enlightened intellectuals did not have positive ideas about all religions. However, their criticism of Islam had another meaning. They considered Islam as the primary religion deserving all sorts of criticisms, and they judged Christianity in relation to Islam because attacking Christianity directly, was risky. According to dominant ideology of the era, religions meant a fanaticism drawback against development and bigotry. Voltaire's work is a good example in this regard. He performs the psychological analysis regarding the concept of religious fanaticism in his drama work *Mahomet*. While selecting Islam, he thought about detailing the religious qualities that generally cause fanaticism instead of performing a contextual discussion. Voltaire took his sources from Medieval Times. His criticism of the religions was so severe that even the church could not accept the work and prohibited any plays on this work.

²¹ Kadir Canatan, (1995), *Avrupa'da Müslüman Azınlıklar*, p. 314, İnsan Yayınları, İstanbul.

Medieval Islamic image was resurrected in the Colonialism period. Rudolph Peters, an academic from the Institute of Arabic and Islamic Studies at Amsterdam University, makes the following statement: "This Islam and Muslim image from Medieval Times gained new momentum and energy in the period of European imperialism. Muslims were indicated as reactionary, fanatic and aggressive people, and colonialist expansion was justified upon the claim of contributing to the spread of civilization. This was also a justified excuse for the colonialists to use force over the local people."²² A general review of the historical relationships between Muslim and Christian worlds indicates that the negative Islamic image served as a legal cover for the western attacks and inhuman actions conducted by the western actors in the Islamic world. The interaction between aggressiveness and image was always mutual. The image became negative in the war and expansion moments, and aggressiveness was justified on this ground.

The western orientalism never managed to get rid of the accused identity. The main paradigm of orientalism reflects the uncompromising opposition between the east and west. Accordingly, the western world is dynamic, innovator, open, tolerant and active while the Islamic world is traditional, static, fanatic, passive and opposes development. An American scientist says the following about the Islamic image generated by orientalism: "A powerful enemy, a deviant and exotic structure formed by the near east, a semi-stable and introverted group of people, a civilization that failed to reform itself, and a fanatic or suicidal reaction to the modern times."²³

The Medieval image of "Scary Turk" with a long shirt and shiny machete who is ready to kill any people who reject accepting Muhammad's religion was replaced with the image of "Arab terrorist" with a war uniform and AK-47 on his shoulder who is ready to kill innocent Jewish and Christian women and children in the western literature due to the Middle Eastern approaches in the period following the colonialism.²⁴

As noted by Edward Said in *Orientalism*, Orientalism is not an extreme European dream regarding the east. Instead, it is the discourse completing the authority-based relationship between the east and west. This discourse is an ideology based on the ontological and epistemological discrimination between the east and west (1999:12). If any ordinary westerner considers a *barbaric* Greek person, the *idolater-disbeliever* from Medieval Times, *uncivilized-aborigines* during the colonialism period, *cultural-uneducated* people following the Enlightenment period, the *communist-devil* in the Cold War era and *Muslim fundamentalist* as the same

²² Peters, R. (1989), *İslam ve Sömürgecilik, Modern Zamanlarda Cihat Öğretisi*, p. 31, Nehir Yayınları, İstanbul.

²³ Pruet, Gordon E. (1989), "İslâm ve Oryantalizm", *Oryantalistler ve İslâmiyatçılar, Oryantalist İdeolojinin Eleştirisi*, p. 61-62, İstanbul.

²⁴ Peters, R. (1989), *İslam ve Sömürgecilik, Modern Zamanlarda Cihat Öğretisi*, p. 30, Nehir Yayınları, İstanbul.

malevolent and threatening enemy,²⁵ this is related to the traditional reflexes generated by their historical heritage.

Conclusion

The image, perception and prejudices of society toward the other are the phenomena that are reproduced and transferred from one generation to another. Accordingly, the Islamic image we find in the western world today significantly reflects the historical experience generated under new conditions. The most important evidence in this regard is the continuity of the elements constituting the afore-noted image. Islam is often defined as a deviant, fake, opposite, violent and threatening concept by the west. Characteristics and behaviors of Muslims are often reflected as essential and stationary structures. This essential approach aimed to associate anything with Islam and make relevant explanations. The inferior quality of Islamic countries, the secondary status of women, and violent acts of various groups are associated with Islam. Financial, political and demographic concepts are just the auxiliary instruments in the formation of these issues. Islam is such a great power that it stigmatizes anything.

This perception created the following motto among the racist and Islamophobic groups: "We love Muslims but we hate Islam." Muslims are actually western, good and innocent, but Islam changes them and makes them unpleasant creatures. In this case, Muslims should also be saved from the claw of Islam because the real Dajjal was not the Muslims figure. Instead, it is Islam and Muhammad, the establisher of Islam!

However, if the westerners had considered their own histories and could have criticized this history in regard to the image of Islam, their considerations regarding Islam and Muslims could have changed significantly because the image of Islam is affected not only by the negative developments in the Muslim world but also by the perspectives meticulously separating these negative aspects from the positive ones. The paradigm determining their perspectives is a dualist and polarizing approach based on the separation between "we" and "others". Accordingly, the east is reflected as the world of darkness while the west is the place of enlightenment. To them, Islam is violence and hatred of religion, while Christianity brings love and mercy. The western world is advanced while the eastern is far behind. However, the world has such a complicated structure that cannot be reduced to the dichotomy of black and white. As noted by Bergson, "Life often goes beyond the mind."

²⁵ Bulaç, Ali (1997), *İslam ve Fundamentalizm*, p. 49, İz Yayıncılık, İstanbul.

REFERENCES

- Aydın, Fuat (2011), *Batı İslam Algısının Arkeolojisi*, EskiYeni Yayınları, Ankara.
- Bulaç, Ali (1997), *İslam ve Fundamentalizm*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Canatan, Kadir (1995), *Avrupa'da Müslüman Azınlıklar*, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Canatan, Kadir (2005), *Avrupa'da İslam (Edisyon)*, Beyan Yayınları, İstanbul.
- Canatan, K. and Hıdır, Ö. (2007), *Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm (Edition)*, EskiYeni Yayınları, Ankara.
- Derveze, İ. (1989), *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, C. I, p. 355, Yöneliş Yayınları, İstanbul.
- Huntington, Samuel P. (1993) "The Clash of Civilizations?", *Foreign Affairs*, Vol. 72, No. 3, pp. 22-49.
- Hoogerwerf, Andries (2002), *Wij en Zij, Intolerantie en verdraagzaamheid in 21 eeuwen*, Damon, Budel.
- Kitabı Mukaddes (1997), *Eski ve Yeni Ahit*, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul.
- Kur'an Meali (2013), Presidency of Religious Affairs, <http://kuran.diyinet.gov.tr/Kuran.aspx#1:1> (08.03.2013)
- Laffin, John (1979), *The Dagger of Islam*, Sphere Books Ltd, Aylesbury, Bucks.
- Memmi, A. (1983), *Racisme hoezo? : ontmaskering van een onderdrukingsmechanisme*, Masusa, Nijmegen.
- Parekh, Bhikhu (2002), *Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek*, Kültürel Çeşitlilik ve Siyasi Teori, Phoenix Yayınları, Ankara.
- Peters, R. (1989), *İslam ve Sömürgecilik*, Modern Zamanlarda Cihat Öğretisi, Nehir Yayınları, İstanbul.
- Pruett, Gordon E. (1989), *"İslâm ve Oryantalizm"*, Oryantalistler ve İslâmiyatçılar, Oryantalist İdeolojinin Eleştirisi, İstanbul.
- Said, Edward (1999), *Şarkiyatçılık*, Batı'nın Şark Anlayışları, Metis Yayınları, İstanbul.
- Suyuti, Olağanüstü Yönleriyle Peygamberimiz (el-Hasaisu'l-kübra), Volume 1-2-3, Trans.: Naim Erdoğan, İzyayınılık, Gerçek Hayat, İstanbul 2003.

- Van Bommel, A. (2005), "Müslüman Doğu" ile "Hristiyan Batı"nın Birbirleri Hakkındaki İmajları, p. 256-272, In: Canatan, Kadir (2005), Avrupa'da İslam, Beyan Yayınları, İstanbul.
- Van Koningsveld, P. S. (1993), Sprekend Over de İslam en de Modern Tijd, Prometheus&Teleac, Amsterdam.
- Watt, Montgomery (1989), İslam Avrupa'da, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul.

الإسلاموفوبيا ومعاداة الإسلام

محاولة من «الغرب» لخلق شيطان في «الشرق»؛ مقارنة تاريخية*

أ.د. قدير جانانان

جامعة صباح الدين زعيم؛ إسطنبول - كلية العلوم الصحية: kadir.canatan@izu.edu.tr

الخلاصة:

رغم أن الإسلاموفوبيا ومعاداة الإسلام اللذين يكثُر الحديث عنها في الغرب اليوم قد يبدوان كأمرين جديدين من الناحية الاصطلاحية والظاهرية، إلا أنهما في الحقيقة واقع ذو جذور وأصول تاريخية وماضٍ يمتد لقرون طويلة. فيمكن العودة بتاريخ الإسلاموفوبيا إلى الأيام الأولى لظهور الإسلام ولفائه أو احتكاكه بالمسيحية. فالمسيحية في البداية خلقت عداوة ضد اليهود على شكل معاداة السامية/antisemitism، ثم فيما بعد خلقت معاداة الإسلام/anti-Islamism.

سوف نتناول في هذه الدراسة كيفية شيطنة المسيحية للإسلام في السياق التاريخي. وفي الحقيقة إن معاداة الإسلام والإسلاموفوبيا ما هي إلا نتاج لفكر إقصائي واستقطابي. فقد أعلنت المسيحية كلاً من الموسوية التي تعد خلفيتها التاريخية، والإسلام باعتباره الدين الذي جاء بعدها، أعلنتها عدوين ومناهضين لها. وإن دراسة وتحليل الخلفية التاريخية والثقافية تثبت بشكل واضح أن معاداة الإسلام إنما هي اختلاق وخيال تاريخي وثقافي، وتم اليوم إعادة نسجه وإنتاجه من جديد.

الكلمات المفتاحية: الشرق والغرب، الإسلاموفوبيا، معاداة الإسلام، الشيطنة

“ Batı”nın “Doğu”da Bir Şeytan Yaratma Girişimi Olarak İslamofobi ve Anti-İslamizm: Tarihsel Bir Yaklaşım

Özet

Bugün Batı dünyasında sıkça konuşulan İslamofobi ve anti-İslamizm, kavramsal ve olgusal olarak yeni gibi görünse de aslında tarihsel temelleri ve uzun bir geçmişi olan bir vakıadır. İslamofobi'nin tarihini, İslam'ın doğduğu ve Hristiyanlıkla temasa geçtiği günlere kadar geri götürebiliriz. Hristiyanlık, ilk önce Yahudilere karşı bir düşmanlık şekli olan antisemitizmi, sonra da anti-İslamizmi yaratmıştır.

Bu çalışmada nasıl olup da Hristiyanlığın İslam'ı şeytanlaştırdığı tarihsel süreç içinde ele alınmaktadır. Gerçekte anti-İslamizm ve İslamofobi, ötekileştirici ve kutuplaştırıcı bir düşüncenin ürünüdür. Hristiyanlık hem kendi tarihsel arkaplanı olarak Museviliği, hem de kendisinden sonra gelen bir din olarak İslamiyet'i kendi karşıtı ve düşmanı ilan etmiştir. Tarihsel ve kültürel arkaplanın incelenmesi, anti-İslamizmin tarihsel ve kültürel bir kurgu olduğunu ve bugün de yeniden üretildiğini açıkça göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Doğu-Batı, İslamofobi, Anti-İslamizm, Şeytanlaştırma

* وهذه هي الترجمة العربية للدراسة بعنوان "Batı'nın "Doğu"da Bir Şeytan Yaratma Girişimi Olarak İslamofobi ve Anti-İslamizm: Tarihsel Bir Yaklaşım" التي نشرت في العدد السادس من مجلة الإلهيات الأكاديمية. (قدير جانانان، الإسلاموفوبيا ومعاداة الإسلام محاولة من «الغرب» لخلق شيطان في «الشرق»؛ مقارنة تاريخية، الإلهيات الأكاديمية، ٢٠١٧، العدد: ٦، ص ٨٧-١٠٤). من الواجب أن يستند في الاقتباس إلى المقالة التركية.

Islamophobia and anti-Islamism as an Attempt to Create a Demon by the “Western” in the “East”

Abstract

Islamophobia and anti-Islamism, often spoken in the western world today, seem conceptually and factually new, but in fact are a historical fact and a long history. We can take the history of Islamophobia back to the days when Islam was born and encountered with Christianity. Christianity first created anti-Semitism, then anti-Islamism, as a form of hostility against the Jews and Muslims.

In this work is handled how Christianity demonized Islam in the historical process. In fact, anti-Islamism and Islamophobia are products of an otherization and polarizing logic. Christianity has declared the religions it has encountered both before (Judaism) and after (Islam) its opposition and enemy. The examination of historical and cultural backgrounds clearly demonstrates that anti-Islamism is a historical and cultural fiction and that it is reproduced today.

Keywords: East-West, Islamophobia, Anti-Islamism, Demonization

المدخل:

مع أنه من الصعب تحديد تاريخ دقيق لبدء استخدام مصطلح الإسلاموفوبيا ومعاداة الإسلام، إلا أنه بدأ بالتزامن مع انتهاء مرحلة الحرب الباردة وفي الأيام التي تلتها. وهذا الأمر ليس من قبيل المصادفة أبداً: حيث إن العالم الغربي بعد انهيار منافسه الأيديولوجي المتمثل بالمعسكر أو السد الشيوعي شعر بالحاجة إلى إيجاد عدو جديد له ليحل محل هذا العدو القديم، فبدأت مرحلة حرب باردة من نوع جديد متذرعة بجملته من التطورات والأحداث التي ظهرت في الشرط الأوسط. وبعبارة أخرى إنه أحدث «الخطر الأخضر» ليحل محل «الخطر الأحمر».

تشكل الثورة الإسلامية الإيرانية نقطة البدء في بروز ظاهرة الإسلاموفوبيا الراهنة. فقد أطلق الكاتب الإنكليزي «جون لافن John Laffin» في كتابه المنشور عام ١٩٧٩ اسماً ملقباً للأنتظار، ألا وهو: «التهديد الإسلامي»^(١). وترجم هذا الكتاب إلى عدة لغات، وأصبح المرجع المهم للحركات المعادية للإسلام. ولم تكن معاداة الإسلام قد نجحت بعد في التحول إلى تيار خلال الفترة التي كانت فيها الحركات السياسية العنصرية والمعادية للأجنبي والمعارضة للهجرة والمهاجرين ضعيفة، وكانت الحرب الباردة ما تزال قائمة. وكان يجب الانتظار حتى انهيار جدار برلين الذي يعد نقطة الانهيار الثانية لبدء تحول معاداة الإسلام إلى تيار سياسي وفكري.

إن مقالة الكاتب الأمريكي صامويل هينتينجتون (Samuel Huntington) المعنونة بـ«صراع الحضارات»^(١) والمنشورة عام ١٩٩٣ والأطروحة أو النظرية التي قدمها فيها تتمتع بأهمية كبيرة من ناحية عكسها للوضع السائد في أمريكا والعالم الغربي بعد الحرب الباردة. ولا شك أن هذه المقالة والأطروحة المقدمة فيها قد لعبت دوراً مهماً من حيث ظهور التناقضات الموجودة في العالم أو التي يتوقع ظهورها في المستقبل. ففي هذه الفترة كانت الحركات المناهضة والمعارضة للهجرة والمهاجرين المتنامية في الداخل تنتشر من جهة، ومن جهة أخرى كانت خطابات صراع التوازنات المتغيرة على الصعيد الدولي تنتشر أيضاً. إلا أن تطور معاداة الإسلام وظاهرة الإسلاموفوبيا وتحولها إلى قضية أو مشكلة أساسية؛ وخلق توتر وتصعيد بين المجموعات المسلمة وبين السكان المحليين في المجتمعات الغربية متعددة اللغات والثقافات سيكون عقب هجمات ١١ أيلول.

إن هذا الخط التطوري المكون من ثلاث مراحل للإسلاموفوبيا الراهنة يتيح المجال للكشف أيضاً عن نقطة تركت مبهمة كمصطلح في الكتابات أو الأدبيات حتى وقتنا الحالي. فمصطلح الإسلاموفوبيا ومعاداة الإسلام اللذان يتم استخدامهما في الأدبيات والكتابات العالمية كمترادفين في المعنى يشيران في الحقيقة إلى ظاهرتين مختلفتين: أما الأولى فهي واقعة سوسولوجية، وأما الثانية فواقعة سياسية وأيديولوجية. فالأولى ظهرت في التاريخ الحديث أولاً كتيار سياسي وفكري معاد للإسلام، ولعبت دوراً كمتغير مستقل في ظهور الثانية. وبعبارة أبسط؛ إن الإسلاموفوبيا هي نتاج معاداة الإسلام بدرجة كبيرة. وإذا تم تجاهل هذه الحقيقة من حيث الماضي والحاضر فلن تُفهم الإسلاموفوبيا بشكل تام.

ولا ينبغي عدُّ هذا الأمر على أنه اختزال يعمل على تفسير الإسلاموفوبيا من خلال عامل أو مؤثر وحيد. حيث إن الإسلاموفوبيا ظاهرة معقدة أكثر مما تبدو في الظاهر. فهذه الظاهرة، التي تبدو كأنها تعود للعشرين أو الثلاثين سنة الأخيرة، لها عمق وجذور تاريخية. فلولا الخلفية التاريخية، التي سوف نأتي على بيانها، لما شهدت الإسلاموفوبيا ومحرضتها معاداة الإسلام هذا الانتشار السريع. وفي الواقع إذا ما تأملنا قليلاً سوف نجد أن الإسلاموفوبيا ومعاداة الإسلام ما هما إلا حالتان محدثتان لموقف قديم تتم إعادة إنتاجه بشكل مستمر تاريخياً واجتماعياً وثقافياً. وإذا كانت الإسلاموفوبيا نتاج معاداة الإسلام، فإن الظاهرتين بدورهما تعبير جديد عن الاستقطاب بين الشرق والغرب كنوع من الصراع التاريخي.

إن الإسلام في نظر الكنيسة المسيحية خلال العصور الوسطى هو على أحسن الأحوال طائفة ضالة ومنحرفة عن المسيحية، وهناك من يذهب أبعد من ذلك فيعدُّه ظاهرة شيطانية معادية لعيسى عليه السلام. وإن هذه النظرة أو المقاربة التي تماثل الإسلام مع الشيطان تسبب على مدى التاريخ بتسميم العلاقات وإفسادها بين

(٢) The Clash of Civilizations?, Foreign Affairs, Yaz 1993, s. 22-49.

المسلمين والمسيحيين من جهة، والعلاقات بين الشرق والغرب من جهة أخرى. وتحولها إلى حالة صراع وصدام. وكانت هذه المقاربة مرجعاً ومستنداً للحروب والحملات الصليبية في الماضي، وغطاء لتأمين المشروعية الأيديولوجية والسياسية للتطورات الحاصلة بعد أحداث ١١ أيلول في الوقت الحاضر. حيث إن عبارة «إننا مقبلون على الحرب الصليبية» التي استخدمها رئيس الولايات المتحدة الأمريكية في تصريحه الذي أدلى به عقب أحداث ١١ أيلول مباشرة، ليست خطأ تعبيرياً غير مقصود كما صرح فيها بعد، وإنما إشارة مهمة تكشف عن العقل الباطن لدى شعوب العالم الغربي.

بعض الملاحظات عن الشيطان:

حسب القرآن فإن الشيطان عصا الله تعالى برفضه أمر السجود للإنسان، وحاول تبرير هذا العصيان وشرعته بمنطق الأفضلية والفوقية. ويتحدث القرآن عن هذه القصة بصورة حوارية، فيقول:

﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَاكَ نُورًا مِّنْ نُورٍ فَتَوَوَّأْتَهُ كُفْرًا مِّنْ أَمْرِنَا قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِّنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَّارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ ﴿١٥﴾ قَالَ فَأَهْبِطْ مِنْهَا فَمَا يَكُونُ لَكَ أَنْ تَتَكَبَّرَ فِيهَا فَاخْرُجْ إِنَّكَ مِنَ الصَّاغِرِينَ ﴿١٦﴾ قَالَ أَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٧﴾ قَالَ إِنَّكَ مِنَ الْمُنظَرِينَ ﴿١٨﴾ قَالَ فِيمَا أُغْوَيْتَنِي لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿١٩﴾ ثُمَّ لَآتِيَنَّهُمْ مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ ﴿٢٠﴾ قَالَ اخْرُجْ مِنْهَا مَذْءُومًا مَدْحُورًا لَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٢١﴾﴾ [الأعراف].

لقد عُد كل من التراب والهواء والماء والنار الحجر الأساس بالنسبة للوجود، وذلك سواء في الفكر اليوناني القديم، أم في الفكر الإسلامي. وهذه العناصر الأربعة ليست الحجر الأساس للوجود فحسب، وإنما في الوقت ذاته تشير أو تعبر باللغة الرمزية عن معاني مختلفة. فالتراب مثلاً يعبر عن الذل والهوان والتواضع والوضاعة والدناءة. وإن إعطاء المعاني للأشياء المذكورة ليس مصادفة أو سلوكاً بريئاً. وقد قدم الشيطان نموذجاً انتقائياً من تلقاء ذاته بتحميله النار التي خلق منها معنى يدل على الأفضلية والفوقية والخيرية، وتحميله الشيء الذي خلق منه آدم معنى يشير إلى المهانة والدونية. وبذلك أسس للتسلسل الهرمي بين الكائنات. فالشيطان هو الكائن الذي ادعى الأفضلية والخيرية أنطولوجياً، وأسس لنظام تسلسلي هرمي انتقائي بين أصناف الكائنات من تلقاء نفسه بعيداً عن التنظيم الذي وضعه الله تعالى، أي إنه الكائن الذي مارس العنصرية لأول مرة على الأرض. ورغم ذلك تُرِكَ طليقاً، لأن له مهمة ووظيفة. لقد أوجد الخلق على أساس ديالكتيكي، أي على أساس صراع الخير والشر. فالخير لا يكتسب معنى إلا في البيئة التي يوجد فيها الشر. ولا يمكن الحديث عن صلاح الإنسان وامتلاكه الفضيلة من دون هذه الديالكتيكية. فالفضيلة الحقيقية هي اختيار الخير والدفاع في بيئة يوجد فيها الشر أيضاً. وإلا فلن تكون الدنيا التي تحتوي على الخير أو على الشر فقط دنيا امتحان. فمثل

هذه الحياة لن تكون إلا عبارة عن حياة قسرية وجبرية. فحياة الإنسان في مكان لا يتوفر فيه الاختيار حياة بلا معنى ولا هدف وغاية.

إن الشيطان في الأديان التي تعتقد بالإله الواحد ليس ضد الإله أو مقابله. إذ إن مثل هذه العقيدة من شأنها أن تفتح الباب أمام مفهوم الثنائية الإلهية، ومن ثم يُلغى التوحيد. فالشيطان مخلوق أو كائن خلقه الإله، وأُسندت إليه مهمة. والضدية أو المعاكسة ليست بين الإله والشيطان، وإنما بين الخير والشر. فمتى يتحول الشيطان الذي حُمِّل بهذه المهمة والمعنى ضمن نظام الخلق إلى إشكالية؟ إن الإشكالية الأولى كما ذكرنا وأشرنا آنفاً تظهر عند إخراج مفهوم الشيطان من إطاره؛ أي يبدأ الانحراف عن التوحيد عندما يُتصور الشيطان على أنه كائن مضاد وموازٍ للإله. وأما الإشكالية الثانية فتبرز عندما يتم تعميم الشيطان وتحويله إلى صفة، وتوصيف الكائنات الأخرى بهذه الصفة.

إن كلمة الشيطان كلمة عبرية، وهي تعني: المفترى والمضلل والمخادع والمفسد للعلاقات والمنافس والمعارض والمتمرد والشرير^(٣). وما يلفت النظر هو استخدام هذه الكلمة في اللغة العلمية كصفة، وليس كاسم. ويتناول المسيحيون والمسلمون الشيطان على أنه كائن، واسم كائن. فهو يمثل الشر والسوء، ويدفع الناس نحو الشرور والسيئات. والشيطان بمعنى أعم هو كل شيء اعتُبر ممثلاً للشر. ونتيجة لهذا المعنى العام فإن الشيطان ليس ذاك الكائن الخفي والغامض والاستثنائي فحسب، وإنما هو مختلف أنواع وأشكال الشرور التي نواجهها ونراها في كل مكان وزمان. إن عملية التعميم، و«شيطنة» الأشياء واضحة وجليّة هنا. فالشيطنة هي إصاق الأفعال والأعمال والصفات الخاصة بالشيطان إلى كائنات أخرى. وهذا الكائن المضاف إليه الأعمال والصفات الشيطانية يمكن أن يكون إنساناً، كما يمكن أن يكون حيواناً أو شيئاً أيضاً. وإن تعريف الشيطان أو اعتباره كصفة من شأنه تسهيل هذه العملية بشكل أكبر.

فإذا عرّف الشيطان بصفات مثل: المفترى والعاصي والمتمرد والمفسد للعلاقات، فحينها يواجه كل من يحمل هذه الصفات والخصائص خطر أن يصبح شيطانياً.

إن فهم طبيعة العنصرية كأيدولوجيا مشيطنة وكيفية عملها يقتضي الرجوع إلى الفرضيات الفلسفية لهذه الظاهرة والتمعن فيها عن كثب. يذهب ألبير ميمي Albert Memmi إلى أن هناك ثلاث مرتكزات مهمة

(٣) ويكيبيديا، مادة الشيطان،

<http://www.wikizero.org/index.php?q=aHR0cHM6Ly9ubC53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvU2F0YW4>

وراجع أيضاً: Derveze, İ. (1989), Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı, C. I, Sh. 355, Yöneliş Yayınları,

.İstanbul

لأيدولوجيا العنصرية^(٤)؛ فأما الأول: فهو أن العرقية تفترض وجود أعراق صافية على وجه الأرض. وهذه الفرضية لا تتناقض مع عقيدة الأصل الواحد للإنسان القديمة والمتجذرة الواردة في النصوص المقدسة فحسب، وإنما تتجاهل اختلاط الأعراق المختلفة وامتزاجها عبر التاريخ أيضاً. وأما الثاني فهو أن العنصرية تؤسس أو تقيم هرمية بين الأعراق. وبعبارة أخرى إنها تدعي أن هناك أعراقاً عليا، وأعراقاً أخرى دنيا. وهذه هي نقطة بداية العنصرية. وهذه الفرضية تتناقض مع المفهوم التقليدي القائم على المساواة بين الناس، كما أنها تتعارض مع فكرة المساواة الحديثة. وإن المغالطة أو الخطأ الأساسي هنا يتمثل في عدّ الاختلافات الإثنية والعرقية بحكم القيمة. وفي الحقيقة فإن تخيل الاختلافات ضمن نظام هرمي عملي كيني اعتباطي. فمثلاً: اختلاف اللغات شيء، والادعاء أن بعضها في مرتبة أعلى وبعضها الآخر في مرتبة أدنى شيء آخر. فليس هناك أي مستند علمي لتصنيف الفروقات والاختلافات بصيغة الأعلى والأدنى أبداً.

إن مركز العنصرية الثاني يتقاطع مع ادعاء الشيطان الفوقية والأفضلية تجاه الإنسان. فقد أقام الشيطان علاقة هرمية بين التراب، الذي يمثل الإنسان أو نموذجه الأصلي الأولي، وبين النار التي خلق هو منها؛ أي نموذجه الأولي. أي إنه ادعى أن النار في مرتبة أعلى من التراب. والحال أن هذه النماذج الأولية هي عبارة عن أشياء من أصناف وأنواع مختلفة. ولا يمكن الحديث عن أن بعضها أعلى أو أدنى مرتبة من الآخر. فكما أن التفاح والإجاص صنفان مختلفان من الفاكهة، ولا يُعد كل صنف أدنى أو أعلى مرتبة من الصنف الآخر، كذلك فإن التراب والنار هما صنفان من أصناف مختلفة ولا سبيل للتفضيل بينهما. وعدا عن ذلك فإن هناك احتمالاً لأن يكون قد تم التعبير عن هذه الأشياء في النصوص الدينية بمعنى مجازي أيضاً. حيث إن التراب الذي يعد المادة الأساس في تكوين الإنسان يعبر في ثقافات مختلفة عن دونية البدن وسفاليته وقبحه وفنائه. إلا أن الإنسان ليس عبارة عن البدن فحسب، فهو كان متفوقاً وسامياً من حيث الروح. والإنسان بهذا المعنى اتحاد أو اجتماع للأضداد؛ فهو ينتمي ببدنه إلى الدنيا، ولكن ينتمي إلى الآخرة بروحه. وهو عبد أمام الله تعالى، وسيد أمام الكائنات الأخرى. وهذه المكانة أو الميزة تتيح للإنسان المجال لأن يرتقي إلى أعلى عليين أو يهبط إلى أسفل سافلين حسب التعبير القرآني. ﴿وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا ۖ فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا ۗ قَدْ أَفْلَحَ مَن زَكَّاهَا ۗ وَقَدْ خَابَ مَن دَسَّاهَا﴾ [الشمس].

إن النتيجة المنطقية للمركز أو الفرضية الثانية هي أن العرق الأعلى لا يليق به أن يُعامل معاملة متساوية مع الأعراق الأخرى، كما أنه من الطبيعي أن يسيطر هذه العرق الأعلى المتفوق على الأعراق الأخرى ويهيمن

Memmi, A. (1983), Racisme hoezo? : ontmaskering van een onderdrukingsmechanisme, Masusa, (٤) Nijmegen.

عليها. وهذا هو مبدأ العنصرية الثالث. إذاً إن هدف السياسات والقوى العنصرية ليس فكرة التفوق المجردة على الصعيد الفكري، وإنما الهدف هو تشكيل أساس أيديولوجي يُستخدم للهيمنة على الشعوب الأخرى، وإضفاء الشرعية على هذه الهيمنة. حيث استخدمت العنصرية في التاريخ الحديث كأيديولوجيا وظيفية من قبل المحتلين الأوروبيين في الفترة الاستعمارية. فقد تم احتلال الكثير من المناطق والبلدان، والهيمنة على الكثير من الشعوب حول العالم بذريعة جلب الحضارة والمدنية.

التمييز بين الشرق والغرب:

لقد كان مصطلح «الشرق» و«الغرب» حتى ظهور الإسلام بعيداً عن المضامين والتصورات والتداعيات السلبية. فكما بين القرآن الكريم: ﴿وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُولُوا فَجْهَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ وَسِعَ عَلَيْهِ﴾^(٥) [البقرة]. إلا أن نمط الفكر «الاستقطابي» وضع هذين العالمين في مواجهة مع بعضهما.

«إن المنهج الأكثر شيوعاً واتباعاً لتعريف شيء مجهول وتفسيره هو منهج الضدية. أي إيجاد مقابل لمصطلح معروف. وقد تم تصوير وتصميم الإسلام في الغرب باعتباره ضداً للمسيحية بكل جوانبه. فعلى سبيل المثال: المسيحيون محبوبون للسلام – المسلمون محبوبون للحرب؛ عيسى كان راهباً – محمد كان متعدد الزوجات؛ الإنجيل أصلي – القرآن مزيف، وهكذا فيما يتعلق ببقية المسائل والأمور. فهذا تفكير الغربيين ورأيهم في شأن الإسلام. فالغربيون لا يعدّون الإسلام استمراراً للأديان التي جاء بها الأنبياء السابقون. وإنما ينظرون إلى الإسلام على أنه بدأ في مكة والمدينة. وحسب رأيهم فإن الإسلام دين مادي لا يحتوي على جانب معنوي: فهو عنوان الفتح وإدخال الناس إلى الدين بالإكراه. وبذلك فإن الغربيين يدفعون الإسلام والمسلمين لاتخاذ موضع الدفاع، ويريدون الحفاظ على نوع من الصراع والصدام المستمرين مع المسيحيين في التفاصيل والفروع إلى ما لا نهاية»^(٦).

فمتى بدأ هذا الاستقطاب بين الشرق والغرب، والإسلام والمسيحية، وكيف تطور؟

لقد ظهر الإسلام تاريخياً بعد المسيحية بقرابة ستمئة عام، وانتشر في العالم بسرعة كبيرة جداً. وقد وجد علماء الدين ورجال العلم من المسيحيين صعوبة في تفسير ظهور الإسلام كدين جديد من جهة، وسرعة انتشاره من جهة أخرى. ومن أهم مصاعب تفسير ولادة الإسلام كدين جديد لاهوتياً هو عدّه متعارضاً ومتضارباً مع جملة من المعتقدات المسيحية المحورية. «فإحدى هذه المعتقدات الأساسية والمحورية هي فكرة اكتمال الوحي وختامه، ذلك الوحي الذي أنزله الرب على البشرية عن طريق حياة عيسى وموته وقيامته من جديد. ولا شك أن هذه

(٥) إن عبارة وجه الله تعبير مجازي، ويعني هنا «رحمة الله تعالى، ورضاه ونعمته». أي إن العبد إذا أقدم على أي عمل وطاعة سوف يجد لطف الله ورحمته أينما وجد في الأرض وأينما كانت وجهته.

(٦) Van Bommel, A. (2005), "Müslüman Doğu" ile "Hristiyan Batı"nın Birbirleri Hakkındaki İmajları, Sh. 264, Beyan Yayınları, İstanbul

الفكرة جلبت معها مسألة إشكالية حول إمكانية مجيء نبي جديد. وقد أجاب بعض اللاهوتيين المسيحيين عن هذه الإشكالية بالادعاء أن ولادة دين جديد كالإسلام إنما هي من عمل الشيطان. فالرب أذن للشيطان بتشكيل الإسلام بهدف اختبار عامة المسيحيين ومعاقبة العصاة منهم. فنبى الإسلام محمد نبي مزيف؛ ووسيلة من وسائل الشيطان؛ والوحي الذي جاء به إنما وضع وتلفيق منه، وهو محتمل مجرد من الضمير، ومغرم بالقوة والسلطة والعنف؛ وهو (Antichrist) عدو للمسيح عيسى. وبعبارة أخرى الإسلام ذو طبيعة شيطانية^(٧).

إن مصطلح (Antichrist)، الذي يعني ضد المسيح، كلمة واردة في الإنجيل. وقد استخدمت هذه العبارة المذكورة في رسائل يوحنا الأولى والثانية لتوصيف الكثير من الناس عبر التاريخ. وإن كلمة «Anti» التي تعني في اللغة اليونانية ضد، تُستخدم أيضاً بمعنى «الذي يحل محل». وبهذا المعنى فإن «Antichrist / ضد المسيح» هو شخص سوف يظهر في الساعة الأخيرة من نهاية العالم، ويجاول الحلول محل المسيح عيسى (يوحنا، الرسالة الأولى، الباب ٢: ١٨ - ٢٣). وهذه الشخصية في الأدبيات الإسلامية هي «الدجال» ذاته^(٨). وقد وردت على مر التاريخ تخمينات حول شخصية الدجال سواء في العالم المسيحي أم في العالم الإسلامي. وثم وصف الكثير من الشخصيات التاريخية بالدجال. ومن الأمثلة على ذلك نيرون ملك روما، الباباوات في روما (حسب وصف بعض البروتستانتيين)، والإصلاحى مارتن لوتر (حسب توصيف بعض الكاثوليكين)، وكذلك نابليون، وهتلر. فالكنيسة الكاثوليكية الرومانية تتقرب حدوث الامتحان الأخير في نهاية العالم، وتذهب إلى أن كثيراً من المتدينين سوف يفشلون في اجتياز هذا الامتحان، ويسقطون في الكفر والضلال. وحسب علم اللاهوت المسيحي فإن أسوأ انحراف وضلال ديني هو عقيدة الدجال، لأن الإنسان هنا سوف يرفع من شأن ذاته ويقدها بدل الرب.

وحسب ما كتبه العالم الإسلامي فان كونينكسفلد Van Koningsveld فإن علماء اللاهوت وغيرهم من رجال العلم المسيحيين الذين وجدوا صعوبة بشأن تفسير ظهور الإسلام وسرعة انتشاره في العالم طوروا نظرية المؤامرة. ووفقاً لهذه النظرية فإن وجود أوجه التشابه بين نصوص القرآن وبين نصوص التوراة والإنجيل ليس من فراغ. حيث إنه كان للنبي محمد معلم في الخفاء، وتلقى على يد معلوماته الدينية. وهذا الرجل ليس سوى رجل دين مسيحي تم طرده من منصبه ووظيفته الدينية بسبب تصرفات وأفعال سيئة وغير لائقة صدرت عنه. فذهب هذا الراهب إلى شبه الجزيرة العربية، وأعد هناك محمداً كنبى مزيف انتقاماً من الكنيسة. وبناء على

Van Koningsveld, P. S. (1993), Sprekend Over de Islam en de Modern Tijd, Sh. 12-13, Prometheus & (V) Teleac, Amsterdam

(٨) وبسبب هذا التشابه فقد تم ترجمة كتاب الفيلسوف الألماني فريديك نيتشه «ضد المسيح / Antichrist» إلى اللغة التركية تحت عنوان «الدجال».

ذلك فإن الإسلام ليس إلا عبارة عن مؤامرة محاكاة لتدمير المسيحية من داخلها. وباختصار فإن الإسلام ليس سوى الولد غير الشرعي للمسيحية^(٤).

وإن الصعوبة في فهم ظهور الإسلام وإعلان محمد نفسه نبياً جديداً انعكست على الكلمات أيضاً. فالعالم المسيحي نادراً ما يستخدم بشأن النبي محمد صفة «النبي» و«الرسول». حيث يُطلق على العرب الذين يتم وصفهم غالباً بالهملج والمتوحشين القادمين من الصحراء، يطلق عليهم تسمية «أبناء هاجر»، و«أبناء إسماعيل» التي تعني: الذين ولدوا من نسل إسماعيل وهاجر. يستخدم الكتاب السريان بحق الخلفاء والنبي محمد عبارة «الملوك» في إشارة إلى اعتبار حكمهم وسلطانهم إنما هو حكم وسلطة دنيوية؛ وأن النبي محمداً هو أول ملوك العرب... وإن كلمة «الإسلام» و«المسلمين» تكاد تكون ما عدا بعض الاستثناءات كلمات مجهولة بالنسبة للكتاب المسيحيين في العصور الوسطى. وإنهم يستخدمون للتعبير أو الإشارة إلى المسلمين مصطلحات المتدينين في الشرق التي تشتمل على خطابات إثنية كما يفعل المتدينون في الشرق، وذلك مثل مصطلحات: العرب، والأتراك، وسكان الصحراء، والموريون^(٥).

لقد كان هناك حتى وقت قريب مقاومة ومصارعة مستميتة ومستمرة بشأن تفادي استخدام مصطلح «المسلم» و«الإسلام». فقد كان يستخدم مصطلح «محمدي» للإشارة إلى العمالة المسلمة المقيمين في البلدان الأوروبية والذين هاجروا إليها من دول حوض البحر المتوسط المسلمة اعتباراً من ستينات القرن الماضي، ويستخدم مصطلح «المحمدية» للإشارة إلى دينهم. وهذا المصطلح يدل على أنه تم تصور الإسلام باعتباره ديناً أسسه محمد، وإلى جانب ذلك فإنه يشير إلى المسلمين باعتبارهم من أتباعه. والحال أن محمداً في اعتقاد المسلمين إنما هو رسول مرسل من الرب عز وجل، ومبلغ للإسلام. فهو لم يؤسس ديناً من تلقاء ذاته وحسب رأيه. وفي الواقع فإن هذه العبارات هي نمط تفكير المسيحيين أكثر من المسلمين. فهذا الفكر أو هذه المقاربة نتاج لوجهة النظر القائمة على المحورية. فلكون عيسى يُعد شخصية مركزية في المسيحية، فقد ساد الاعتقاد لديهم أن محمداً أيضاً شخصية مركزية في الإسلام. بينما نجد أن الذي يشكل المركز والمحور في الإسلام هو الذي كلف محمداً بالتبليغ عنه؛ وهو الرب، وما محمد إلا رسوله. وقد تم بيان ذلك بشكل جلي في شهادة الإسلام^(٦).

وإذا ما تتبعنا سير التاريخ نجد أن التمييز بين المتمدين والمتوحش الذي كان سائداً لدى قدماء اليونان قد

Van Koningsveld, P. S. (1993), Sprekend Over de Islam en de Modern Tijd, Sh. 13-24, Prometheus & Teleac, Amsterdam

(١٠) Aydın, Fuat (2011), Batı İslam Algısının Arkeolojisi, Sh. 19-20-24, EskiYeni Yayınları, Ankara

(١١) شهادة الإسلام هي: «أشهد أن لا إله إلا الله، وأن محمداً رسول الله».

تم تجديده وإعادة توصيفه على صورة تتمحور حول الشرق والغرب، وبدأ هذه المرة يصف الغرب بـ «المتمدن»، والشرق بـ «المتوحش». وإن المنافسة التاريخية بين الإسلام والمسيحية لم تتوقف عند حد خلق علاقة صراعية وصدامية بين هذين العالمين، وإنما أعدت في الوقت ذاته تلك الأرضية لتنامي فكرة الاستقطاب. «لقد وحد أفلاطون وأرسطو وكذلك رجال العلم المسيحيين التبعية والارتباط بالأحادية الأخلاقية من خلال النشوة والمتعة واللذة العظيمة التي شعروا بها تجاه الفروقات والاختلافات اللامتناهية السائدة في عالم الطبيعة. فالرب كان قادراً على خلق عالم موحد بكل سهولة. وإن عدم فعله ذلك يشير إلى مدى الأهمية التي أولاهها للاختلاف. وقد تساءل أوغسطينوس Augustine قائلاً: «لم يخلق الرب كل شيء متشابهاً؟»، ثم أجاب عن تساؤله بقوله: «لو كان كل شيء متشابهاً، لما كان هناك أي شيء... فلكل نوع في الدنيا طبيعة فريدة، ومكانة متميزة ومختلفة في الكون، ودور يسهم في الكمال والانسجام والوئام في العالم من خلال الصعود بذاته إلى حالة كمال خاصة»^(١٢). وقد طور توما الأكويني هذه النظرية أكثر وذهب إلى أن الكمال مهيمن على الكون. وأن الكمال في الكون نابع من «التنوع المنظم للأشياء» التي يعكس كل واحد منها صورة الإله «حسب حجمه وموضعه».

فتعالوا نرى ماذا حل بهذين المفكرين المهمين في المسيحية، اللذين أنتجا وأبدعا فكراً بشأن التنوع والاختلاف في الكون. لقد أصبحا ممثلين للنقد والتهجم والتعصب المقيت والقاسي بحق الأديان والجماعات غير المسيحية. فأوغسطينوس الذي تصادف حياته بين العصور الأولى والوسطى (٣٥٤-٤٣٠) صار أكبر رهبان وقساوسة الكنيسة، وبعد اعتناقه الدين المسيحي أوقف حياته كلها للكنيسة، وتوفي وهو يشغل منصب الأسقف في أفريقيا الشمالية. لقد عاش هذا المفكر قبل ولادة الإسلام، ورأى أن المسيحية وحدها الدين الحق، وأن الكنيسة الكاثوليكية هي الممثلة الوحيدة، والمخولة الوحيدة للحديث باسم هذا الدين، ولا يوجد طريق للخلاص والنجاة غير طريق الكنيسة. ولم يكتف هذا المفكر بمحاربة المانوية والدوناتية والبيلاجيانية والأريوسية التي اعتبرها الضلالات والانحرافات الأربعة الكبيرة، وإنما صور اليهود على أنهم قوة الشر أيضاً. «فالشريعة الموسوية والتاريخ اليهودي بأكمله لا يحمل بالنسبة لأوغسطينوس أهمية سوى من جهة كونه إعداداً وتحضيراً للمسيحية. وكان يعدّ أن شريعة موسى الواردة في العهد القديم، وشريعة الأنبياء الآخرين إنما هي شريعة قاصرة جداً، وإنما ليست سوى ظل للحقيقة الأصلية التي ستأتي متمثلة في عيسى. ولهذا كان يُعد المسيحيون أنهم ورثة موسى الحقيقيون، ويتم اتهام اليهود الذين يرفضون اختيار المسيحية بالارتداد والمروق من الدين. وكان أوغسطينوس يقول: إن النصوص العبرانية وشريعة موسى سوف تُنسخ بمجيء المسيح، وإن صلاحيتها محدودة بمدة معينة. واليهود الذين يستمرون في اتباع أوامر هذه النصوص وهذه الشريعة معاندون

(١٢) Parekh, Bhikhu (2002), Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek, Kültürel Çeşitlilik ve Siyasi Teori, Sh.

ودنيويون ووثنيون وقد عميت بصائرهم، وبلغوا من الفساد درجة لم يكتفوا فيها برد الخلاص الذي قدمه لهم عيسى فحسب، بل تحولوا إلى أداة للشيطان فعلقوه على الصليب»^(١٣).

لقد ادعى أوغسطينوس في معرض ملاحظته لأتباع الحركة الدوناتيّة ومحاکمتهم لإضفاء الشرعية على فعلته هذه أنه: «إنما يفعل ذلك لمحبه الكنيسة. واستند في ادعائه هذا على قصة مذكورة في إنجيل لوقا. وتفيد هذه القصة أن رجلاً غنياً أعد ذات يوم مائدة عشاء عظيمة، ودعا الكثيرين من سكان المدينة إليها، ولما جهز العشاء أرسل خادمه ليدعو الناس. إلا أن كل واحد من أغنياء المدينة اختلق عذراً وامتنع عن تلبية الدعوة إلى هذا العشاء. ولما عاد العبد وأخبر سيده بالأمر، غضب صاحب البيت كثيراً، وقال لعبده: اخرج عاجلاً إلى شوارع المدينة وأزقتها، وادع إلى هنا المساكين والجذع والعرج والعمي. ولما فعل العبد، وأخبر سيده أنه لا يزال هناك مكان، قال له سيده صاحب البيت: اخرج إلى الطرق والسيارات وألزمهم بالدخول حتى يمتلئ بيتي». (١٤: ٢٣). لقد اعتبرت هذه القصة رمزية، ومن ثم فُسر إدخال الناس عنوة إلى الداخل، على أنه دليل على هداية الناس بالإكراه. فصاحب البيت هنا هو الإله الرب، والعبد هو الرسول، والطعام هو الرسالة السماوية والهداية، والمدعوون هم المخاطبون بهذه الرسالة.

إن أوغسطينوس في كتابه «مدينة الرب» لم يدافع عن المسيحية فحسب، وإنما في الوقت ذاته وضع فلسفة تاريخية. وحسب هذه الفلسفة فإن تاريخ الإنسانية هو تاريخ صراع وحرب مريرة بين تيارين روحيين. فيوجد مدينتان؛ مدينة الرب، ومدينة الدنيا التي يعيش فيها الساقطون والمنحرفون وأهل الرذيلة من البشر. وإن الأفكار الثنائية الواردة في هذا الكتاب تسلط الضوء أيضاً على سبب انتمائه إلى الطائفة المانوية المشرقية مدة من الزمن. فحسب هذه العقيدة هناك صراع أزلي بين النور والظلام. والنور يمثل الرب وفكره الخير، والظلام يمثل الشيطان وفكره الشرير.

مع أن أوغسطينوس ثنائي في قضايا مثل الخير والشر، والرب والشيطان، إلا أنه صاحب رأي أحادي بشأن مسألة الدولة والدين. وقد كان لأفكاره وآرائه تأثير بارز في إعلان الملك قسطنطين العظيم الامتياز للكنيسة، وفي اعتماد الملك ثيودوسيوس الأول المسيحية ديناً للدولة عام ٣٨٠م. ومن ثم فإن فقدان عضوية الكنيسة والانتفاء إليها كان يعني إهدار حقوق المواطنة. وأصبح الكافرون واليهود ضمن هذه الدولة الثيوقراطية مواطنين من الدرجة الثانية بصورة حتمية، وأما «المعلمون المزيّفون» من المسيحيين، فكانوا يتعرضون لعقوبة الجلد. وكانت الأحادية الاجتماعية الناتجة عن اتحاد السياسة والدين تستبعد التسامح والتساهل في السياسة الدينية^(١٤).

(١٣) Parekh, Bhikhu (2002), Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek, Kültürel Çeşitlilik ve Siyasi Teori, Sh.

.35, Phoenix Yayınları, Ankara

(١٤) Hoogerwerf, Andries (2002), Wij en Zij, Intolerantie en verdraagzaamheid in 21 eeuwen, Damon, Sh.

.56, Budel

لقد سار توما الأكويني Tommaso d'Aquino، الذي يُعد من أبرز المفكرين المسيحيين وأكثرهم تأثيراً في العصور الوسطى (١٢٢٥-١٢٧٤)، سار على درب أوغسطينوس، فتابع الدفاع عن النظرية أو الفكرة القائلة: «إن المسيحية هي الدين الحقيقي الوحيد، والكنيسة المؤسسة هي الوحيدة صاحبة السلطة والسلطة، وطريق الكنيسة هو طريق الخلاص الوحيد»، ولم يتخذ موقفاً وسلوكاً مختلفاً في مواجهة اليهود. ولا شك أن توما يُعد واحداً من الأوائل الذين أعلنوا أفكاراً وآراء مؤثرة بشأن الإسلام أيضاً. ويُعد كتابه «Suma Contra Gentiles» مخطوطة علمية دينية لعبت دوراً استرشادياً بارزاً في النقاشات والجدالات التي خاضها المبشرون في إسبانيا مع غير المسيحيين. لقد كان توما يعتمد في دراسته على المبادئ والفرضيات الفلسفية التي ادعى حياديتها، لأنها كتبت لإقناع غير المسيحيين بالقبول بهذا الدين واعتناقه، ولم يستعن في هذه المسألة بالحجج والبراهين المأخوذة من الإنجيل. ولا ريب أن المعايير والفرضيات لم تكن حيادية أبداً، حيث كان هناك إقرار مسبق وبنسبة كبيرة بصحة العقيدة المسيحية. وبصرف النظر عن عدم دخول توما في حوار مع الإسلام فإنه لم يكن يهتم كثيراً حتى بفهم الإسلام. فهدفه الأساس كان ينصب على إظهار الإسلام على أنه دين مزيف ولا أخلاقي»^(١٥).

لقد استمرت الكنيسة ورجال الدين الكاثوليك طوال العصور الوسطى في صراعاتهم ونزاعاتهم مع الإسلام، سواء على الصعيد العملي والفعلية متمثلاً في الغزوات والحملات الصليبية، أم على الصعيد النظري متمثلاً في الهجمات الأيديولوجية. ولكن الحملات الصليبية أتاحت فرصة التعرف على المسلمين عن قرب أيضاً. "إن رغبة الأوروبيين في دراسة الإسلام كدين بشكل علمي، وازدياد هذه الرغبة وظهورها إلى العلن مع مرور الزمن تعود إلى فترة الحملات الصليبية. ولا شك أنهم كانوا يعرفون أموراً عن الإسلام من قبل، وذلك من المصادر البيزنطية من جهة، ونتيجة للعلاقات التي كانت قائمة بين المسلمين والمسيحيين في إسبانيا من جهة أخرى. إلا أن هذه المعلومات كانت مليئة بالأخطاء والمغالطات إلى درجة كبيرة. فقد كانوا يعدّون المسلمين وثنيين يعكفون على عبادة محمد. أو ينسبون السحر إلى النبي. وحتى كانوا يقولون عنه إنه: «الشیطان»، كما يفهم من الكلمة الإنكليزية «Mahound ماهوند» التي استحدثت بتحريف اسم محمد. وكان يسود لديهم اعتقاد بأن الدين الإسلامي يبيح الفاحشة ويسمح بالعلاقات الجنسية غير المشروعة»^(١٦). ولكن بسبب العلاقات الصراعية التي كانت سائدة في العصور الوسطى، والتوترات والاضطرابات التي خلقتها لم يتناول رجال العلم المسيحيين الإسلام بالاعتماد على مصادره، ولم يكشفوا عن حقيقته الأصلية أبداً.

Parekh, Bhikhu (2002), Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek, Kültürel Çeşitlilik ve Siyasi Teori, Sh. (١٥) 35, Phoenix Yayınları, Ankara

Watt, Montgomery (1989), İslam Avrupa'da, Sh. 28-29, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (١٦) Yayınları, İstanbul

لقد تم في هذه الفترة تطوير الآراء والأفكار الدائرة حول الإسلام، تلك التي ظلت مؤثرة على مدى العصور الوسطى، وحتى كان لها من بعض الجوانب تأثير مهم في وقتنا الحاضر أيضاً. وحسب ما بينه «واط» فإن تصور مسيحية العصور الوسطى للإسلام تحدد بهذه الادعاءات الأربعة^(١٧):

- (١) دين الإسلام باطل ومخالف للحقيقة.
- (٢) الإسلام دين العنف والسيوف.
- (٣) الإسلام يحث على اتباع شهوات النفس.
- (٤) محمد ضد عيسى.

إن النقطة الأولى متوافقة مع الرأي الذي أنتجته المسيحية بحق نفسها. فحسب النظرية أو المبدأ الذي تبنيه المتمثل، كما بينا في الأعلى، في أن المسيحية هي الدين الحق الوحيد، والكنيسة هي صاحبة السلطة والسلطة الوحيدة، وطريق الكنيسة هو طريق الخلاص الوحيد، فلا بد حتماً أن تكون الأديان والمؤسسات الدينية الأخرى كافة، بما في ذلك الإسلام، أدياناً باطلة ومخالفة للحقيقة. وأما النقطة الثانية فهي إجابة عن التساؤل حول سبب سرعة انتشار الإسلام من جهة، ومن جهة أخرى هي حجة أو ذريعة مقدمة لإضفاء الشرعية على الحملات والغزوات الصليبية. هذا في حين كون هذه النقطة، كما قال كثير من علماء الاجتماع، ليست سوى محاولة من المسيحية لإلصاق أفعالها بالإسلام (أو بالآخر).

لذا فإن هذا الادعاء يمثل تقديم رأي أو فكرة عن الكنيسة المسيحية الكاثوليكية أكثر من كونه قول شيء ما عن الإسلام.

وأما النقطة الثالثة فهي كالنقطة الثانية؛ حيث إنها قريبة الصلة بوجهات نظر العقيدة المسيحية وأفكارها في شأن الجنس والزواج. فالمعطى الوحيد الذي قدمه المسيحيون في هذه المسألة هو إقرار الإسلام تعدد الزوجات (الزواج بأربعة نساء)، وزواج النبي محمد بأكثر من امرأة. إن مسألة تعدد الزوجات في الإسلام خضعت للجدل والنقاش كثيراً؛ فالإسلام ليس بالدين الذي جاء بتعدد الزوجات وابتدعه؛ وإن الشيء الوحيد الذي فعله هو أنه حدد تعدد الزوجات وحصره بأربع، وأمر بالعدالة بين الزوجات في حال التعدد. فالمبدأ أو القاعدة الأساسية التي اعتمدها الإسلام في الزواج، كما يتبين في سورة النساء، هو الزواج من امرأة واحدة. وأما تعدد الزوجات فهو من قبيل اهتمام المسلمين بالفتيات اليتامى اللاتي تعرضن للبيوت بسبب الحروب أو أحوال مشابهة، والزواج بهن يكون حين تقتضي رعايتهن ذلك. حيث كان الزواج يُعد ضماناً في الفترات التي لا تتوفر فيها الضمان الاجتماعي ودولة ترعى شؤون الرعايا. ومن جانب آخر فإن زواج النبي محمد بأكثر من

(١٧) Watt, Montgomery (1989), İslam Avrupa'da, Sh. 28-29, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı .Yayınları, İstanbul

امرأة لم يكن بسبب اتباع النفس وشهواتها، وإنما كان ناتجاً عن أسباب اجتماعية واقتصادية. وإن فهم هذه المسائل والقضايا يبدو مستحيلاً طالما لم يتعد الذين يريدون فهم الأحداث التاريخية من زاوية اليوم عن المقاربات والأساليب المريضة التي عفا عليها الزمن. إلا أن الأمر الأهم هنا هو التضارب والتناقض في المقاربة المسيحية بشأن الجنس في هذه الفترة. فهذه المسيحية العصور الوسطى ترى الجنس معصية اضطرارية لا بد منها، وهدف الزواج هو إنجاب الأطفال والحفاظ على النسل فقط. وأما الطلاق فأمر محرم ومحذور. ويعد عدم زواج رجال الدين فضيلة عظيمة، ويجب عليهم الامتناع عن الزواج. ولا شك أن ذهنية تمتلك مثل هذه المقاربة الفاسية والسلبية والمتمزمة في مسألة الجنس يستحيل عليها فهم الموقف الإسلامي الإيجابي والمتسامح في هذه المسألة. وهنا تكشف مقاربة التمحور حول الذات (المركزية) عن نفسها أيضاً.

أما النقطة الأخيرة فتحمل أهمية أكبر من حيث دورها في خلق معاداة الإسلام. فالقصد هنا من «ضد أو عدو عيسى» هو رسمه وتصويره بصورة «الذجال». وهذا أمضى وأخطر الأسلحة في المجتمعات الدينية خلال العصور الوسطى، وينبغي النظر إلى الادعاءات والالتهامات الأخرى على أنها نتائج لهذا الادعاء. وإن إصاق لافتة «الذجال» بالإسلام والنبى محمد هو وضع لهما في موضع القطب والعدو أمام الغرب المسيحي. وإن خلق القطبية الشرقية والغربية بهذا الشكل هو تجسيد مكاني للصراع بين الخير والشر. ومن ثم فإنه قلب للحقيقة التي بينها القرآن رأساً على عقب، هذه الحقيقة المتمثلة بالآية: ﴿وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَوَجْهُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿١٥﴾﴾ [البقرة]. وبناء على ذلك فإن التاريخ اللاحق لظهور المسيحية هو تاريخ لتحويل مضمون مصطلحي: الغرب والشرق، اللذين كانا من قبل إيجابيين، أو على الأقل محايدين، إلى مضمون سلبي، وخلق عداء أو تضاد مختلف وصورى بين الشرق والغرب.

لقد ثبت في دراسة مقارنة أن لدى المسيحية الشرقية والغربية الكثير من العناصر المشتركة في تصور الإسلام^(١٨). وهذا يشير إلى اعتماد المسيحية الغربية على المصادر الشرقية. لأن المسيحيين الشرقيين اعتبروا الإسلام الذي كانوا على تماس قريب معه أنه منافس لهم، وقد أصابتهم حالة من الحيرة والذهول أمام الانتشار السريع للإسلام. ويبدو أن هناك تصوراً مشتركاً في النقاط الآتية بشكل خاص:

- ١) محمد ضد للمسيح (أي ذجال).
- ٢) الإسلام دين وثني.
- ٣) محمد ليس نبياً؛ لأنه لم يأت بمعجزات.
- ٤) الإسلام دين انتشر بقوة السيف.
- ٥) القرآن ليس كتاباً سماوياً، بل كتاب خطه محمد بمساعدة غيره.

(١٨) Aydın, Fuat (2011), Batu İslam Algısının Arkeolojisi, Sh. 41-54, EskiYeni Yayınları, Ankara

٦) محمد مهووس بالشهوة، والإسلام صاحب مفهوم الجنة الذي يطغى عليه الجنس.

لقد تجسد تأثير هذه الأحكام الجاهزة والمقولة بين المسيحيين في شكل كراهية المسلمين ومعاداة الإسلام، ومن جهة أخرى فتح الطريق أمام تطور أدبيات دفاعية مفرطة لدى المسلمين. ونقدم مثلاً بشأن النقطة الثالثة^(١٩): لقد بين القرآن أنه رغم أن الأنبياء السابقين جاؤوا لقومهم بالكثير من المعجزات إلا أنهم لم تنفع معهم ولم تحقق فائدة تذكر، حيث إنهم اتهموا هؤلاء الأنبياء بالسحر والشعوذة. ورغم ذلك فإن المسلمين توجهوا في مسألة قلة أو عدم وجود معجزات للنبي محمد إلى نسب المعجزات إليه لدرجة وضعه بموضع التسابق أو التنافس مع الأنبياء الآخرين. ومن الأمثلة النموذجية لذلك هو كتاب «كفاية الطالب اللبيب في خصائص الحبيب»^(٢٠) للسيوطي (١٤٤٥ - ١٥٠٥). فالكتاب في مؤلفه هذا يذهب في المبالغة مذهباً بعيداً، حيث يحاول أن يثبت أن في كل عضو من أعضاء النبي محمد معجزة.

لم تكن العلاقة بين المسيحيين والمسلمين في العصور الوسطى علاقة حرب فحسب، وإنما بدأت مع الحملات الصليبية علاقات متبادلة على الصعيد التجاري والثقافي أيضاً. وبذلك فقد دخل العالم الكاثوليكي اللاتيني في علاقة وطيدة مع العالم الإسلامي وثقافته. وقد بدأ العلماء الأوروبيون بالتوجه إلى المناطق الجغرافية التي انتزعت من المسلمين، وتعلم العلوم الإسلامية عن المسيحيين واليهود الذين يعرفون اللغة العربية. وكان هذا التبادل يأتي من ناحية ما بمعنى اكتشاف التراث اليوناني القديم. وإن أغلب النصوص المترجمة من اللغة العربية كانت علوماً ذات أهمية وقيمة كبيرتين من حيث التطبيق العملي، وذلك مثل: الطب والرياضيات والفلك والفلسفة. وقد مهد هذا التفاعل الثقافي الطريق أمام «عصر النهضة» في أوروبا الذي انطلق خلال القرن الثاني عشر.

ابتداءً من أواسط القرن الخامس عشر شرعت تظهر في الكتب والبيانات والمخطوطات أخبار وقصص حول الأتراك. وقد كان يُطلق على الأدب المكتوب حول العثمانيين والأتراك تسمية «تورسيكا Turcica»، وكانت الأعمال تُنشر في الدول التي لها علاقات أكبر مع الأتراك، مثل: النمسا وألمانيا وإيطاليا وفرنسا. وكان كلما تقدمت قوة العثمانيين السياسية والعسكرية في أوروبا، كانت الأخبار والمعلومات السلبيّة تتسع وتنتشر بشكل أكبر. حتى أصبحت كلمة «التركي»، وخاصة بعد فتح إسطنبول، تستدعي في الأذهان الخوف والكراهية. وبالإضافة إلى ذلك فقد وصل مصطلح «التركي» و«الإسلام» إلى درجة من الاقتران والتماثل في أوروبا، وكان يُستخدم كل منهما كمرادف أو بديل للآخر. وكان العالم المسيحي الأوروبي يهدف من خلال نشر

(١٩) ورد في النص: بشأن النقطة الثانية، وربما هو سهو.

(٢٠) İz yayıncılık-Gerçek Hayat, İstanbul 2003.

صورة سلبية حول الأتراك إلى تحريك الشعب وإثارته من جهة، وإلى توحيد جميع المسيحيين تحت سلطة الكنيسة الرومانية من جهة أخرى^(٢١).

لقد كان يتم إظهار الأتراك في الكتب والبيانات التي تصدرها الكنيسة على أنهم العدو اللدود والرئيس للمسيحيين، ويتم وصف السلاطين العثمانيين وتصويرهم بصورة عدو عيسى، يعني: الدجال. وقد كانت همجية الأتراك الموضوع أو الخط المحوري والرئيس في كل هذه الكتابات والمنشورات. فقد كان الأتراك أناساً متوحشين يقتلون المسيحيين الأبرياء بوحشية بالغة، ويعيثون فساداً في البلدان، وينشرون الخراب والدمار حيثما حلوا، ويسرقون وينهبون كل ما يقع تحت أيديهم من أشياء وأموال قيمة. ولا شك أن هذا النمط من الأخبار المعتمد على البروباغندا كان بعيداً عن الواقع والحقيقة تماماً. وفي الحقيقة كانت حرباً وظروفاً حرب مريعة وقاسية. حيث إن المسيحيين كانوا بدورهم يتصرفون بلا رحمة ولا شفقة في هذه الظروف.

إن صورة الإسلام في الغرب خلال عصر التنوير والإصلاح الذي حدث في القرنين السادس والسابع عشر نقلت بعض العوامل والمقومات الكلاسيكية المهمة إلى مرحلة جديدة، وجلبت معها جملة من التغيرات أيضاً. فصورة العدو استمرت بازدياد في إسبانيا. حيث كان المسلمون واليهود يتعرضون هناك إلى الملاحقة والاضطهاد والتعذيب على يد محاكم التفتيش بسبب معتقداتهم. وبالنتيجة تم طرد المسلمين وترحيلهم إلى أفريقيا الشمالية عام ١٦٠٩. لقد كانت المعلومات حول الأتراك تعتمد على الأحكام المسبقة المسيحية التقليدية. وما استخدام كلمة «التركي» في أوروبا على سبيل الإهانة والإساءة إلى شخص ما حتى في وقتنا الحالي إلا نتيجة لهذه الفترة التي نتحدث عنها.

وإن صورة الإسلام لدى المثقفين والمتنورين في عهد التنوير والإصلاحات التي تركت بصمتها في القرن السابع عشر لم تكن واضحة كثيراً. فاللاهوتي والحقوقى الهولندي هيغو دي غروت Hugo de Groot الذي يُعد أحد الكتاب البارزين والمؤثرين في هذا العصر، كان في كتابه الذي ألفه خلال سنوات سجنه، يدافع عن وحدة المسيحيين ويدعوهم إلى الاتحاد من جهة، ومن جهة أخرى يوجه انتقادات لاذعة وقاسية إلى الكفار واليهود والمسلمين. وباعتبار أن المصادر التي اعتمد عليها بشأن الإسلام كانت مصادر العصور الوسطى القديمة، فمن الطبيعي أن يكون قد حافظ على عناصر الصورة القديمة. وهناك عالم آخر من أصل هولندي، وهو البروفيسور أدريان ريلند Adriaan Reland، كان هذا العالم كالفينياً، ويرى ضرورة دراسة الإسلام دراسة علمية. وكان في كتابه «حول دين محمد» يوجه انتقادات إلى الأحكام المسبقة والصور النمطية لدى الغرب، ويرسم صورة الإسلام بالاعتماد على المصادر والمراجع العربية. حيث إنه كان يعرف اللغات الشرقية

(٢١) Canatan, Kadir (1995), Avrupa'da Müslüman Azınlıklar, Sh. 309-310, İnsan Yayınları, İstanbul

من جهة، ومن جهة أخرى يأخذ بعين الاعتبار كعالم لاهوتي الهياكل أو البنى الخاصة بالأديان. ويرى أن اعتداءات أو هجمات الأديان على بعضها كانت نابعة من الدوافع العاطفية أكثر من الدوافع العقلية. وأنه عندما كان أحد أتباع دين ما يرسم صوراً سلبية عن دين أو أديان أخرى، فهو في الواقع كان يعكس جانبه المظلم على ذلك الدين^(٣٣).

بشكل عام لم يكن لدى المفكرين المتنورين آراء وأفكار جيدة حول الأديان كافة. إلا أن انتقادهم للإسلام كان يحمل معنى مغايراً ومختلفاً. فهم كانوا خلال انتقاداتهم للإسلام يرون من جهة أن الإسلام يحتل المرتبة الأولى بين الأديان التي تستحق النقد، ومن جهة أخرى كانوا يحاكمون المسيحية في شخص الإسلام. حيث إن التهجم على المسيحية بصورة مباشرة كان يُعد مجازفة خطيرة. وحسب المفهوم السائد في هذه الفترة كانت الأديان تعدّ تعصباً ورجعية ومعيقة لعجلة التقدم. ويُعد العمل الذي قدمه فولتير Voltaire خير مثال على ذلك. حيث إن المفكر الفرنسي فولتير كان في عمله المسرحي «محمد أو التعصب» يقوم بتحليل نفسي لظاهرة التعصب الديني. فهو عندما اختاره إنما أراد من خلاله وبشكل مبطن الإشارة إلى خصائص الأديان بصورة عامة، والأسباب التي تفتح الطريق أمام ظهور التعصب والتزمت. وقد كان يعتمد في عمله على مصادر من العصور الوسطى. وكانت انتقاداته للأديان في عمله من الشدة والقسوة إلى درجة لم تستطع الكنيسة تحملها، فتدخلت ومنعت عرض المسرحية.

ونجد في الفترة الاستعمارية أنه تم إعادة إحياء صورة الإسلام التي كانت سائدة في العصور الوسطى من جديد. ويتحدث عن أسباب وموجبات هذه الظاهرة رودولف بيترس Rudolph Peters عضو الهيئة التدريسية في معهد الدراسات العربية والإسلامية بجامعة أمستردام، فيقول: «إن صورة الإسلام والمسلمين التي نمت وتطورت في العصور الوسطى اكتسبت طاقة وحيوية جديدة في فترة الاستعمار الأوروبي. وقد أُريد من توصيف المسلمين ونعتهم بالرجعية والتعصب والعنف، والادعاء بنشر الحضارة والمدنية، إضفاء الشرعية على عمليات التوسع الاستعماري والاحتلالي. وكان هذا الأمر يشكل في الوقت ذاته ذريعة لاستخدام المستعمرين والمحتلين القوة مع الشعوب والسكان المحليين»^(٣٤). وفي الحقيقة عندما نلقي نظرة خاطفة على العلاقات التاريخية السائدة بين العالم الإسلامي والعالم المسيحي فإننا نشاهد أن صورة الإسلام السلبية تقوم بمهمة التغطية الشرعية على الهجمات والاعتداءات والأعمال الوحشية التي ارتكبتها الغرب في العالم الإسلامي. فالتفاعل والتأثير بين العدوان والصورة كان متبادلاً دائماً. ففي أوقات الحرب والتوسع كانت الصورة تكتسي بالسلبية، وتعود من جديد لإضفاء الشرعية على العدوان.

.Canatan, Kadir (1995), Avrupa'da Müslüman Azınlıklar, Sh. 314, İnsan Yayınları, İstanbul (٢٢)
Peters, R. (1989), İslam ve Sömürgecilik, Modern Zamanlarda Cihat Öğretisi, Sh. 31, Nehir Yayınları, (٢٣)
.İstanbul

لم يستطع الاستشراق الغربي التخلص من هويته المشبوهة أبداً. فالصيغة أو التحليل الأساسي للاستشراق يشير إلى تناقض أو تضاد غير قابل للالتئام والتوافق بين الشرق والغرب. وحسب هذا التحليل أو الصيغة فإن العالم الغربي عالم ديناميكي وتجديدي ومنفتح ومتسامح ومبادر؛ وأما العالم الإسلامي فهو عالم منغلق على التراث والتقاليد القديمة، وهامد ومتعصب وسلبى ومعارض للتجديد والتطور. ويقول عالم أمريكي عن صورة الإسلام التي أنتجها الاستشراق: «إنه عدو قوي، وبنية دخيلة ومنحرفة وضالة أنتجها الشرق الأدنى، وكتلة شبه ثابتة ومنغلقة على ذاتها، وحضارة فاشلة في إعادة التجديد والبناء، ورد فعل متعصب وحتى انتحاري ضد العصر الحديث»^(٢٤).

بسبب المقاربات التي تمحورت حول الشرق الأوسط في الفترة اللاحقة للفترة الاستعمارية حلت صورة «الإرهابي العربي» بلباسه العسكري، وبارودته الروسية التي يحملها على ظهره، والمستعد لذبح وقتل نساء اليهود والمسيحيين وأطفالهم الأبرياء دون أن يرف له جفن، حلت تلك الصورة محل صورة «التركي المرعب» التي بقيت معروفة خلال العصور الوسطى في الأدبيات الغربية لمدة طويلة بلباسه الطويل، وبلطته الحادة واللامعة التي يلوح بها في يده، والمستعد لذبح وضرب رقبة كل كافر رافض الدخول في دين محمد^(٢٥).

إن الاستشراق كما يذكره إدوارد سعيد في كتابه "الاستشراق" ليس استيهاماً أو تصوراً خيالياً أوروبياً بسيطاً بشأن الشرق. وإنما الاستشراق خطاب يفسر ويعبر عن علاقة السلطة والسيطرة بين الشرق والغرب. وهذا الخطاب نمط من أنماط التفكير القائم على التمييز والفصل الوجودي والمعرفي بين الشرق والغرب (١٩٩٩: ١٢). وإن كان الإنسان الغربي العادي اليوم يساوي في نظره التساؤمية بين «الأصولي الإسلامي»، وبين ما كان يُعرف بالهمجي في العهد اليوناني، وبالهمجي والوثني والكافر في العصور الوسطى، وبالوحشي والمحلي في عهد الاستعمار، وبالمختلف بعد عصر التنوير، وبالشيوعي والشيطان خلال فترة الحرب الباردة، ويعده عدواً وتهديداً له مثلهم^(٢٦) فإن ذلك يعود إلى ردود الفعل التقليدية التي شكلها لديه إرثه التاريخي.

النتيجة:

إن الصور والمفاهيم والتصورات، والأحكام المسبقة التي يمتلكها مجتمع ما عن «الآخر» ظاهرة يُعاد إنتاجها خلال المرحلة التاريخية، وتنتقل من جيل إلى جيل. وبناء على ذلك فإن صورة الإسلام التي نصادفها

Pruett, Gordon E. (1989), "İslâm ve Oryantalizm", Oryantalistler ve İslâmiyatçılar, Oryantalist (٢٤) İdeolojinin Eleştirisi, Sh. 61-62, İstanbul.

Peters, R. (1989), İslam ve Sömürgecilik, Modern Zamanlarda Cihat Öğretisi, Sh. 30, Nehir Yayınları, (٢٥) İstanbul.

.Bulaç, Ali (1997), İslam ve Fundamentalizm, Sh. 49, İz Yayıncılık, İstanbul (٢٦)

اليوم في العالم الغربي تعكس بدرجة كبيرة تراكمًا تاريخياً أعيد إنتاجه ضمن ظروف جديدة. وأجل دليل وأهم شاهد على ذلك هو الاستمرارية والديمومة البادية في العناصر التي تشكل هذه الصورة. فالإسلام يوصف غالباً في نظر الغرب باعتباره ظاهرة ضالة منحرفة ومزيفة وعدوانية وميالة للعنف، وتشكل تهديداً محدقاً. ويتم في غالب الأحيان تصوير خصائص المسلمين وتصرفاتهم وسلوكياتهم على أنها بنية أو كتلة ثابتة وجامدة وجوهرية وغير قابلة للتغيير. وأصبحت هذه المقاربة الانفرادية تصر على ربط كل شيء بالإسلام وتفسيره من خلاله. وحسب هذا النهج فإن التخلف الذي تعاني منه الدول الإسلامية، واضطهاد المرأة وتصنيفها درجة ثانية في المجتمع، وأعمال العنف التي ترتكبها الجماعات المختلفة.. وباختصار: كل شيء سلبي هو ناشئ عن الإسلام. وما دور العوامل الاقتصادية والسياسية والديموغرافية إلا دور ثانوي في بروز هذه المشكلات. فالإسلام قوة عظيمة لدرجة تمكنه من ترك بصمته على كل شيء!

وقد أسهم هذا التصور وهذا الفهم بفتح الطريق أمام ظهور عبارة أو شعار يتم ترديده لدى المجموعات العنصرية والإسلاموفوبوية، والمتمثل بقولهم: «نحن نحب المسلمين، ولكن نكره الإسلام». فالمسلمون في الحقيقة أناس أبرياء وجيدون مثلهم مثل الغربيين وباقي الشعوب، إلا أن الإسلام قد غيرهم، وحوّلهم إلى كائنات بغيضة وبشعة. وبناء على ذلك فيجب تخلص المسلمين وإنقاذهم من براثن الإسلام أيضاً. لأن الدجال الحقيقي ليس الأشخاص المسلمين، وإنما الدجال هو دينهم، ومحمد الذي أنشأ دينهم!

والحال أن الغربيين لو التفتوا إلى تاريخهم وتأملوا فيه قليلاً، ودرسوا هذا التاريخ دراسة نقدية جريئة من ناحية صورة الإسلام كما يفعلون في القضايا الأخرى لاستطاعوا إحداث تغييرات كبيرة في قناعاتهم وأفكارهم المتعلقة بالإسلام والمسلمين. لأن صورة الإسلام ليست ناتجة فقط عن التطورات والأحداث السلبية التي يشهدها العالم الإسلامي كما يُعتقد، وإنما ناتجة بنسبة كبيرة عن منظورهم الانتقائي والتمييزي الذي يعمل بدقة وعناية شديدة على انتقاء هذه التطورات السلبية وفرزها عن التطورات والجوانب الإيجابية. وإن الصيغة التحليلية التي تحدد منظورهم ومنهجهم هي المقاربة الثنائية القطبية المعتمدة على التمييز بين «نحن» و«هم» أو «الآخر». وبسبب هذه المقاربة يتم تصوير الشرق على أنه عالم الظلمات، والغرب على أنه عالم النور؛ والإسلام دين العنف والكرهية، والمسيحية دين المحبة والرحمة؛ والعالم الغربي متقدم، والعالم الشرقي متخلف. والحال أن العالم ذو بنية معقدة بحيث لا يمكن اختزاله بصورة الأبيض والأسود البسيطة. وكما قال بيرجسون Bergson «الحياة تتجاوز الذكاء في كثير من الأحيان».

المراجع:

- Aydın, Fuat (2011), Batı İslam Algısının Arkeolojisi, EskiYeni Yayınları, Ankara.

- Bulaç, Ali (1997), İslam ve Fundamentalizm, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Canatan, Kadir (1995), Avrupa'da Müslüman Azınlıklar, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Canatan, Kadir (2005), Avrupa'da İslam (Edisyon), Beyan Yayınları, İstanbul.
- Canatan, K. ve Hıdır, Ö. (2007), Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm (Edisyon), EskiYeni Yayınları, Ankara.
- Derveze, İ. (1989), Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı, C. I, Sh. 355, Yöneliş Yayınları, İstanbul.
- Huntington, Samuel P. (1993) "The Clash of Civilizations?", Foreign Affairs, Vol. 72, No. 3, pp. 22-49
- Hoogerwerf, Andries (2002), Wij en Zij, Intolerantie en verdraagzaamheid in 21 eeuwen, Damon, Budel.
- Kitabı Mukaddes (1997), Eski ve Yeni Ahit, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul.
- Kur'an Meali (2013), Diyanet İşleri Başkanlığı, <http://kuran.diyanet.gov.tr/Kuran.aspx#1:1> (08.03.2013)
- Laffin, John (1979), The Dagger of Islam, Sphere Books Ltd, Aylesbury, Bucks.
- Memmi, A. (1983), Racisme hoezo? : ontmaskering van een onderdrukingsmechanisme, Masusa, Nijmegen.
- Parekh, Bhikhu (2002), Çokkültürlüğü Yeniden Düşünmek, Kültürel Çeşitlilik ve Siyasi Teori, Phoenix Yayınları, Ankara.
- Peters, R. (1989), İslam ve Sömürgecilik, Modern Zamanlarda Cihat Öğretisi, Nehir Yayınları, İstanbul.
- Pruet, Gordon E. (1989), "İslâm ve Oryantalizm", Oryantalistler ve İslâmiyatçılar, Oryantalist İdeolojinin Eleştirisi, İstanbul.
- Said, Edward (1999), Şarkiyatçılık, Batı'nın Şark Anlayışları, Metis Yayınları, İstanbul.
- Suyuti, Olağanüstü Yönleriyle Peygamberimiz (el-Hasaisu'l-kübra), 1-2-3 Cilt, Çev: Naim Erdoğan, İz Yayıncılık, Gerçek Hayat, İstanbul 2003.
- Van Bommel, A. (2005), "Müslüman Doğu" ile "Hristiyan Batı"nın Birbirleri Hakkındaki İmajları, Sh. 256-272, In: Canatan, Kadir (2005), Avrupa'da İslam, Beyan Yayınları, İstanbul.
- Van Koningsveld, P. S. (1993), Sprekend Over de İslam en de Modern Tijd, Prometheus&Teleac, Amsterdam.
- Watt, Montgomery (1989), İslam Avrupa'da, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul.